

Søren Vadstrup: Nyt syn på det nordiske træhus

Arkitekt m.a.a., lektor
Kunstakademiets Arkitektskole
Center for Bygningsbevaring i Raadvad
Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur
Medarrangør af konferencen 'Den nordiske trebyen'

Oplæg

Ved den nordiske træstadskonference i Sandefjord i 1972 tog man det for givet, at der ikke findes træhuse i Danmark – bortset fra på Færøerne og i Grønland.

Men rent konstruktivt er de danske bindingsværkshuse fuldblods træhuse. Fjerner man murstenene, står der et tømret træhus tilbage, og stort set alle de træhuse med 'træfacader', der er bygget i Norge, Sverige og Finland i årene 1880 til ca. 1940, er rent konstruktivt bræddebeklædte bindingsværkshuse.

Foredraget vil derfor sætte de fem nordiske træhustyper, stav, laft, bul, bindingsværk og reisværk ind i en sammenhæng, konstruktivt, geografisk samt historisk, teknisk og arkitektonisk – helt frem til nutidens træhusbyggeri.

Nyt syn på det nordiske træhus

Det danske bindingsværks-netværk

De 5 nordiske træhuskonstruktioner

De 5 europæiske træhuskonstruktioner

Laftehuse i Grønland

Bindingsværkshuse i Grønland

Bindingsværk med lertavl

Bindingsværks-konstruktioner

Bindingsværks-samlinger

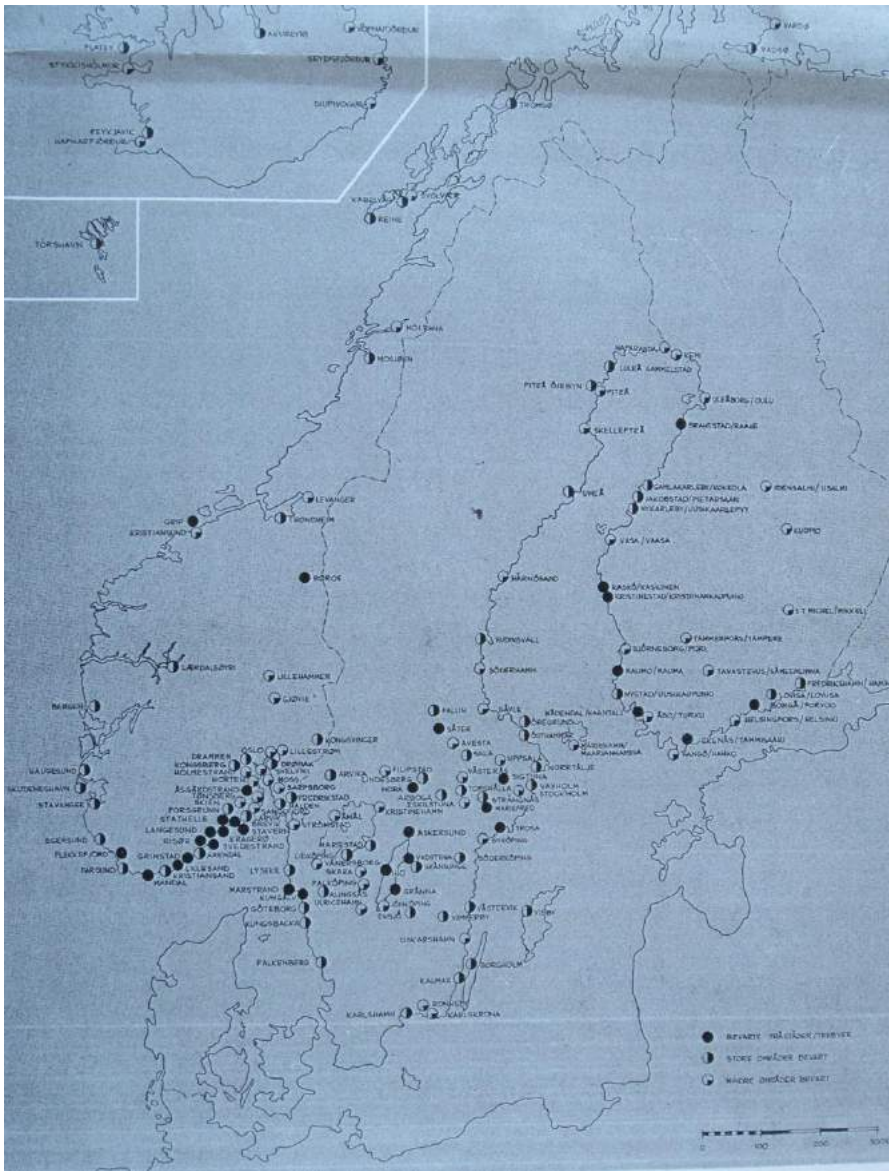
Moderne træhuse

Moderne bindingsværkshuse

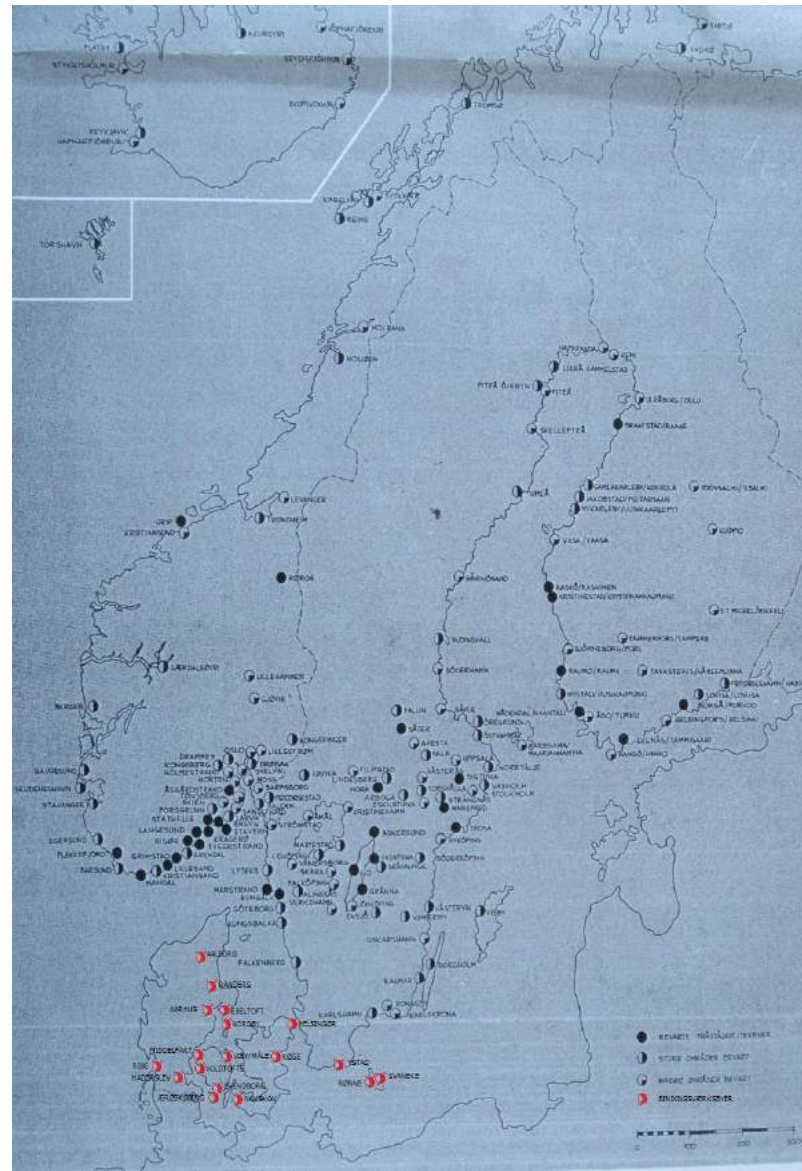
Konklusion

De 10 dødssynder

Kort over de nordiske træstæder i 1974

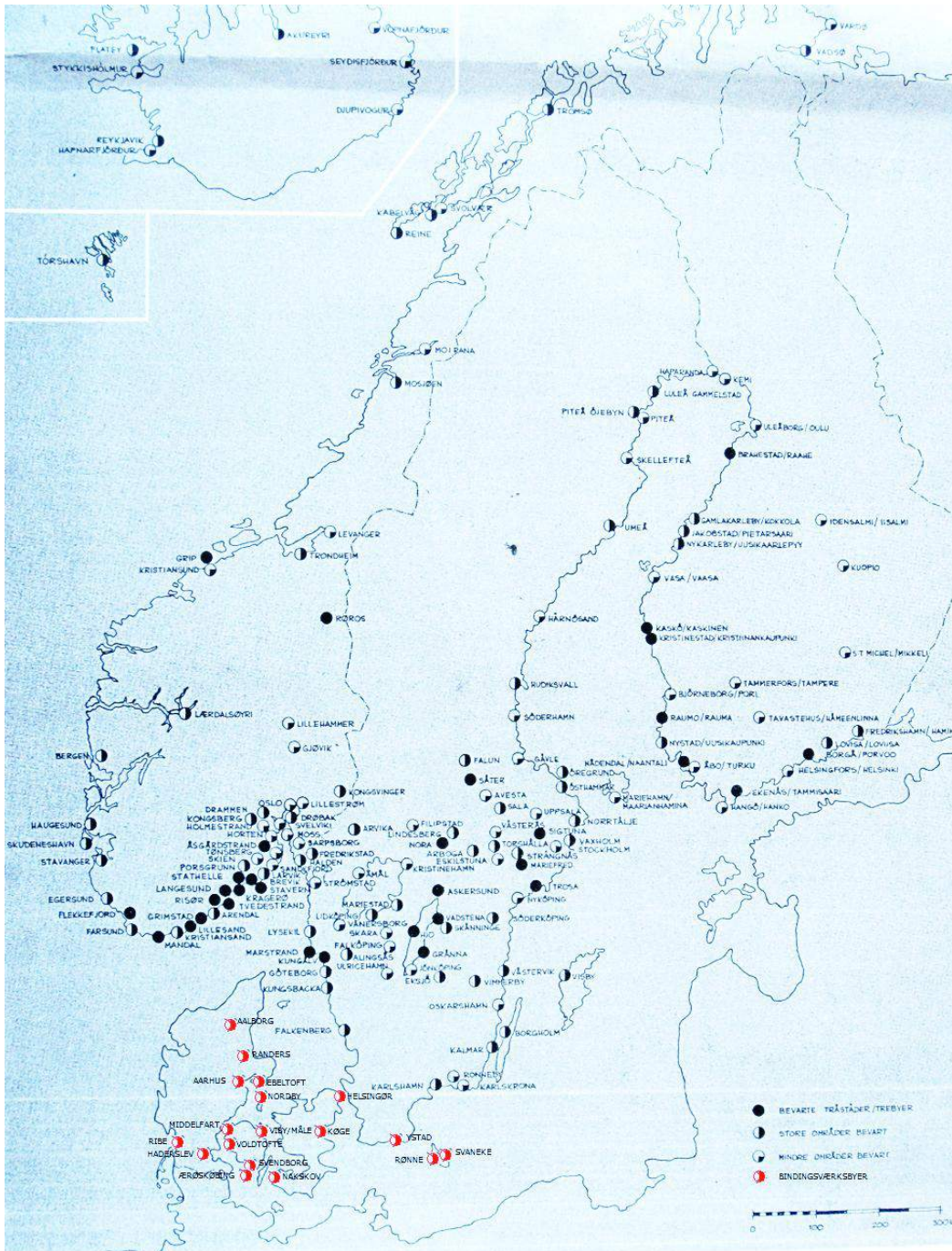
tilføjet de danske bindingsværksbyer i 2016

Det danske bindingsværks-Netværk

Det danske bindingsværkshus har på flere måder mere til fælles med de nordiske træbygninger end murede huse.

- Selve konstruktionen
- Udvendige træmaterialer i facaderne
- Reparationsmetoder
- Energiforbedrings-metoder
- Brandsikringsmetoder
- Bæredygtighed – lagrer CO₂, fornybare materialer

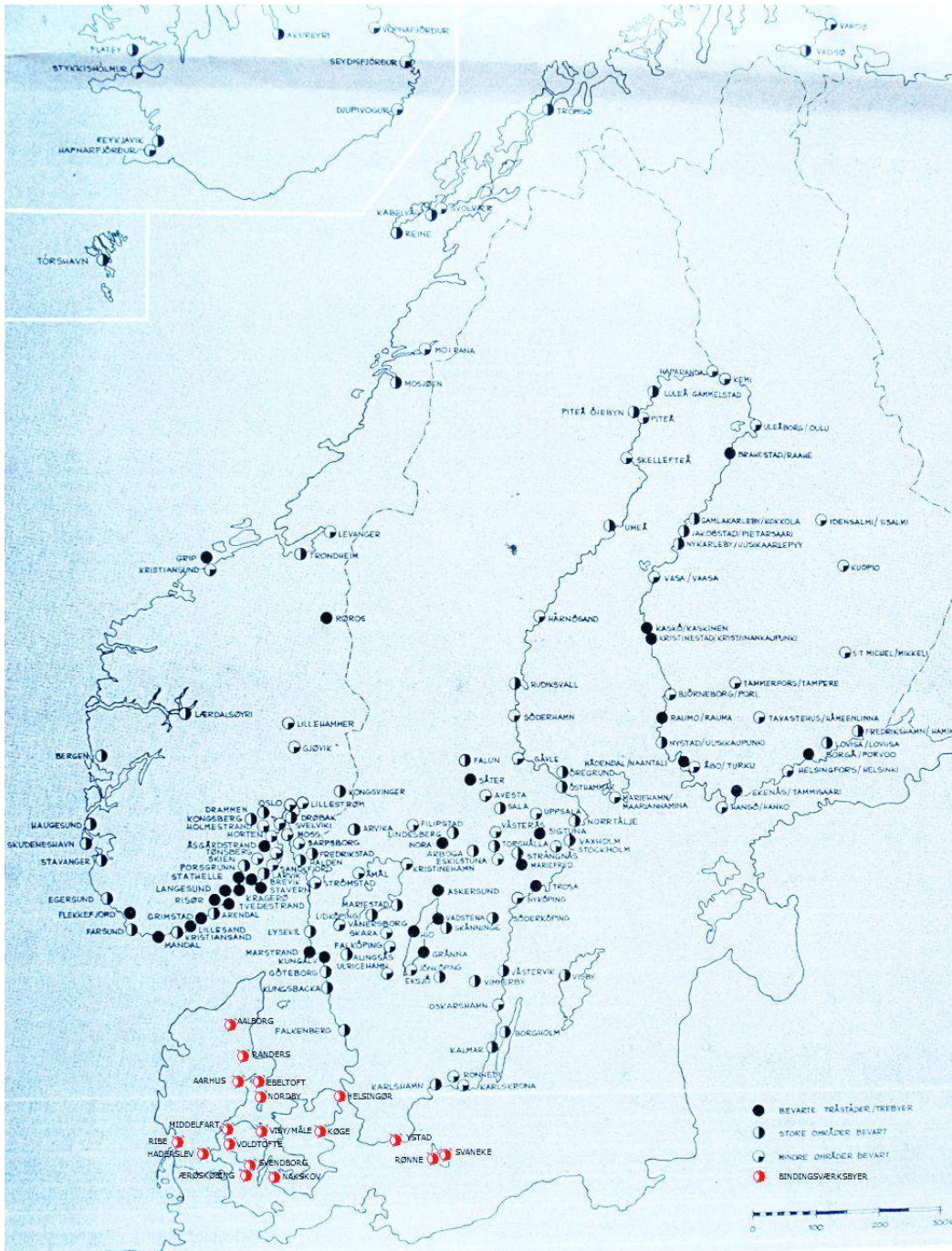
Det danske bindingsværks-Netværk

Det danske bindingsværkshus har på flere måder mere til fælles med de nordiske træbygninger end murede huse.

- Selve konstruktionen
- Udvendige træmaterialer i facaderne
- Reparationsmetoder
- Energiforbedrings-metoder
- Brandsikringsmetoder
- Bæredygtighed – lagrer CO₂, fornybare materialer

14 byer
4 landsbyer
+ Ystad

- Udveksle erfaringer og sprede viden
- Udvikle ny viden
- Påpege kvaliteter og udviklingsmuligheder

Det danske bindingsværks-Netværk

- 1: Et dansk netværk, hvor man kan drøfte, erfaringsudveksle, koordinere og lære nyt om danske bindingsværkshuse, historisk, teknisk og arkitektonisk.
- 2: Fælles udviklede informationsmaterialer, specielt rettet mod danske bindingsværkshuse, der bygger på den nyeste, dokumenterede og publicerede viden og bl.a. koordineret med Kulturstyrelsen (Information om Bygningsbevaring), Kunstakademiets Arkitektskole, Center for Bygningsbevaring i Raadvad mm.
- 3: Et nordisk netværk med en række nordiske træbyer i Norge, Sverige og Finland. Med informationsmaterialer, erfaringsudveksling og koordinering.
- 4: En mindre nordisk konference i 2015 for udvalgte træbyer i Norden
Herunder involvering af politikere og embedsmænd
- 5 En stor nordisk konference i 2016 om 'Den Nordiske trebyen'
og herefter fortsætte og videreudvikle netværket i samarbejde med et 'Nordisk netværk for træbyer'.

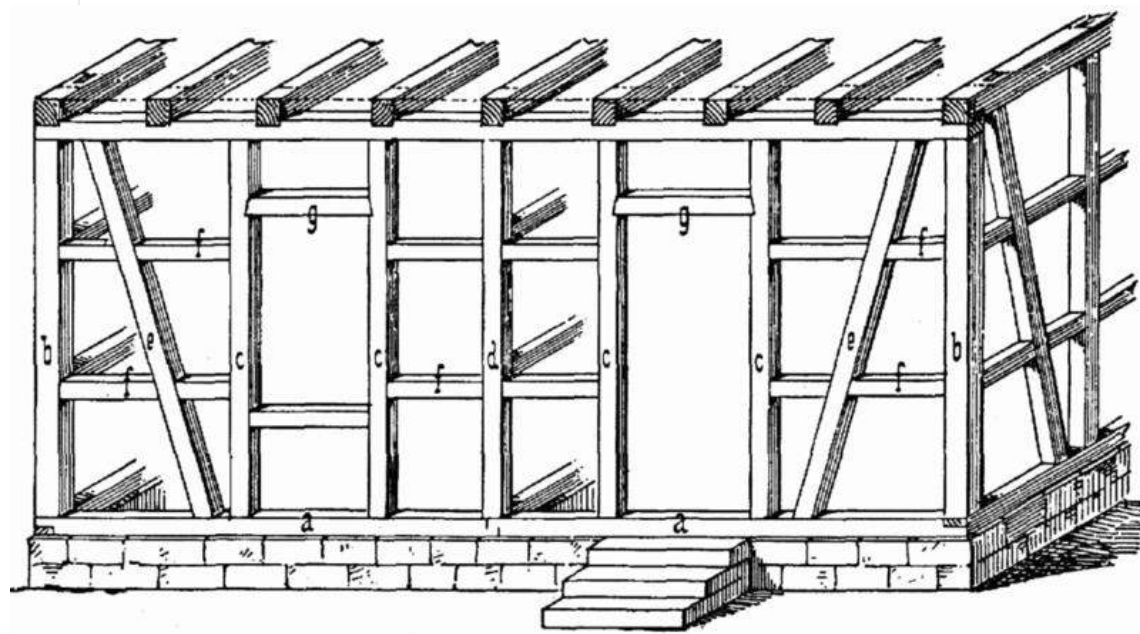
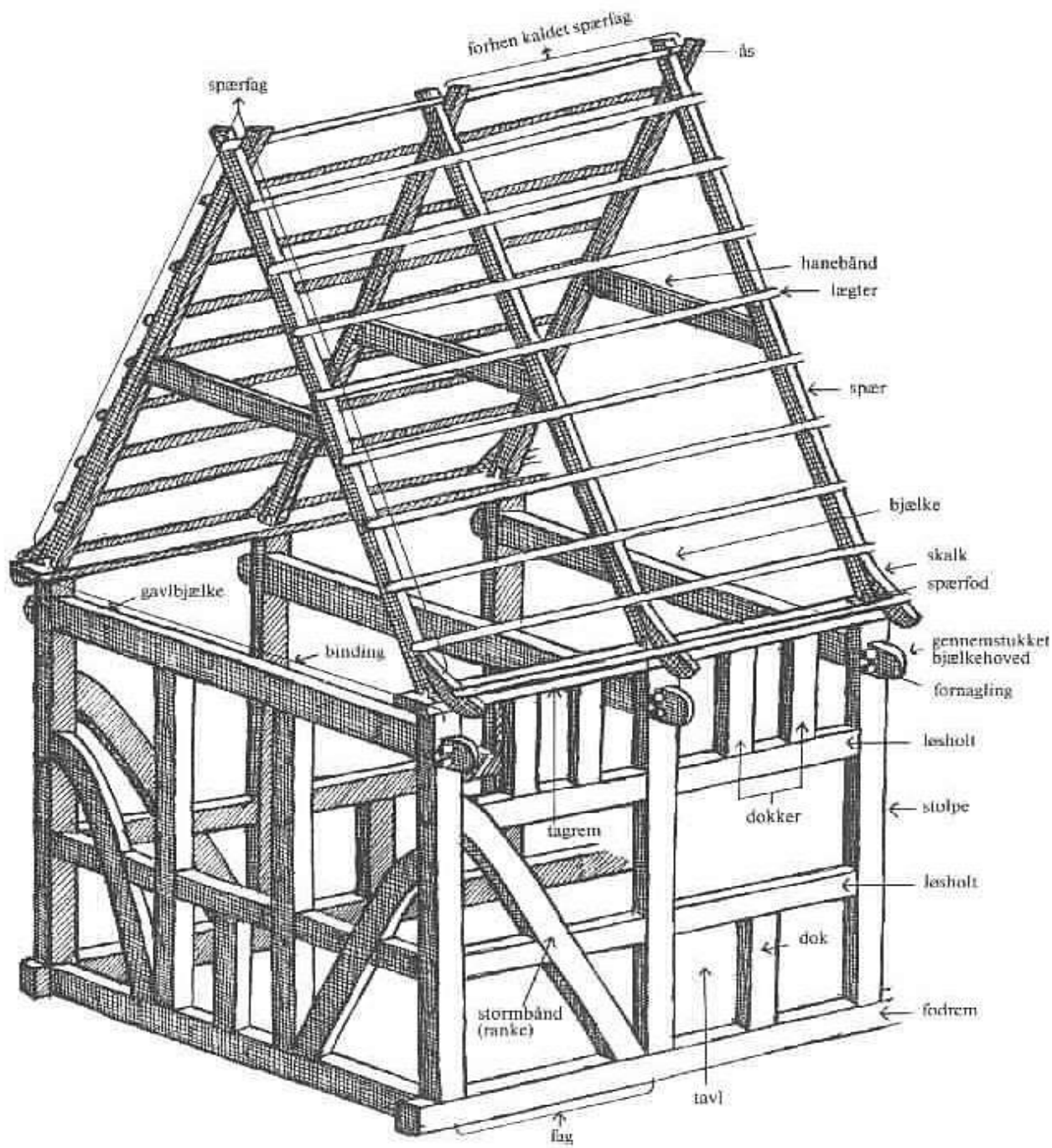

Fig. 1.

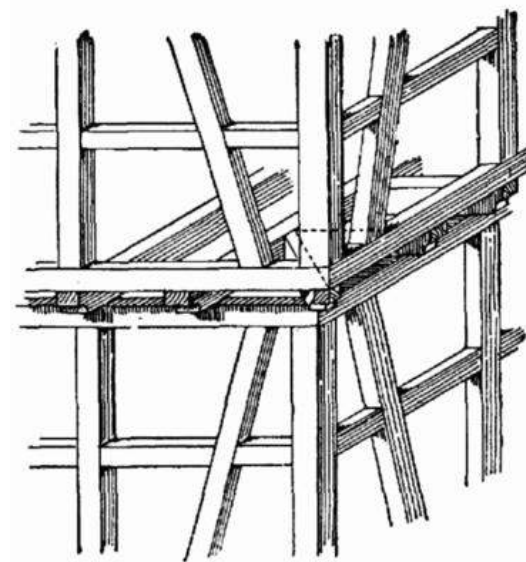

Fig. 2.

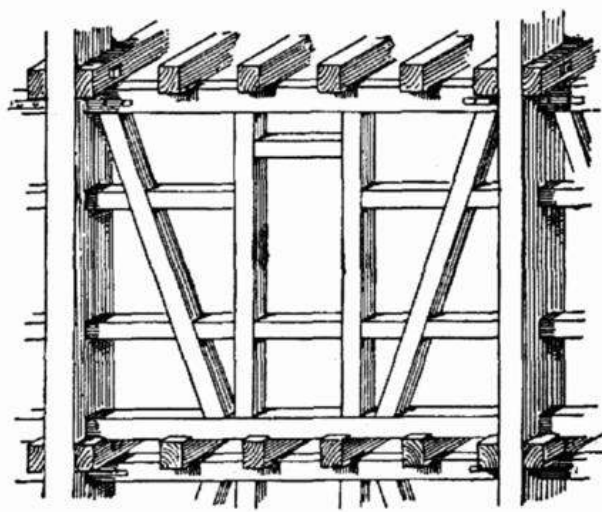
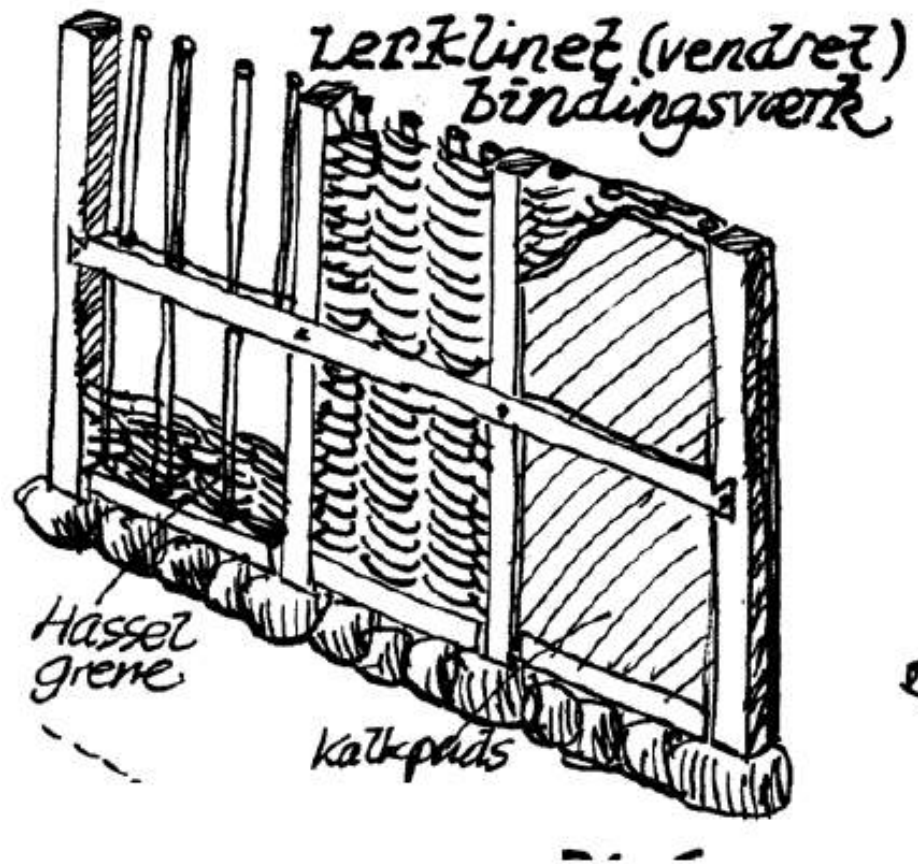
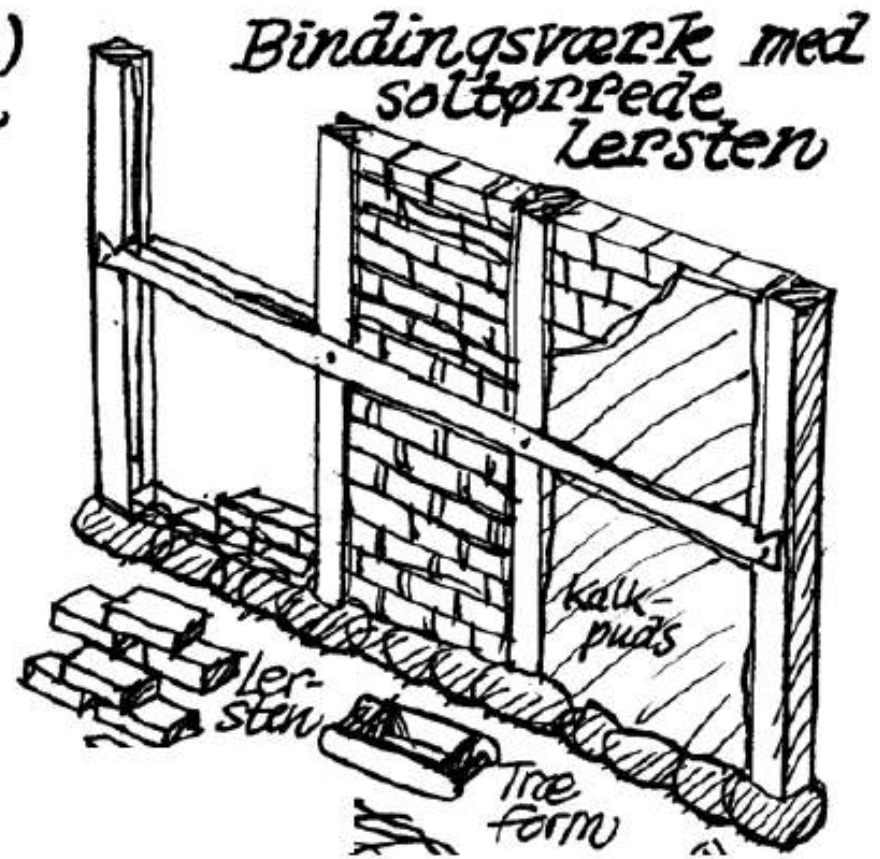

Fig. 3.

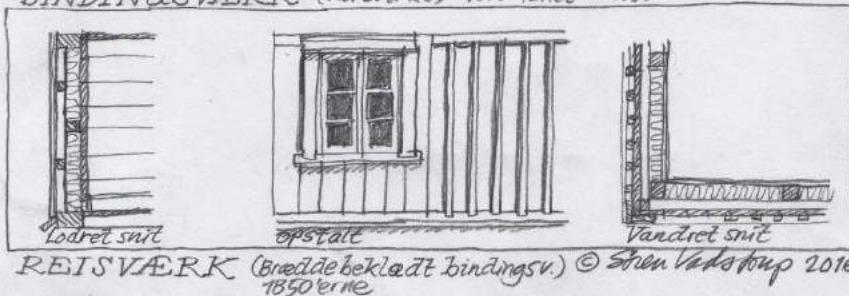
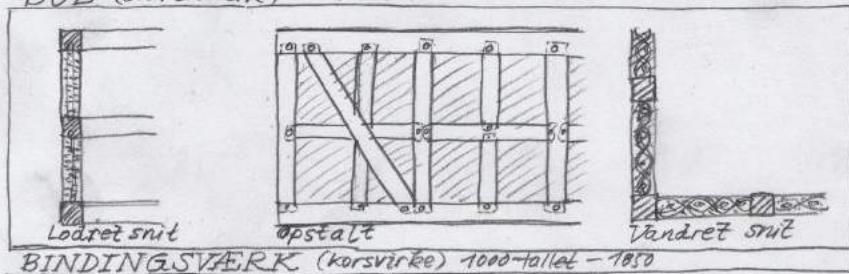
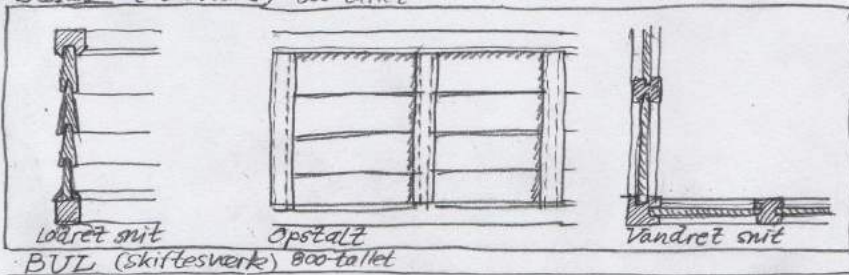
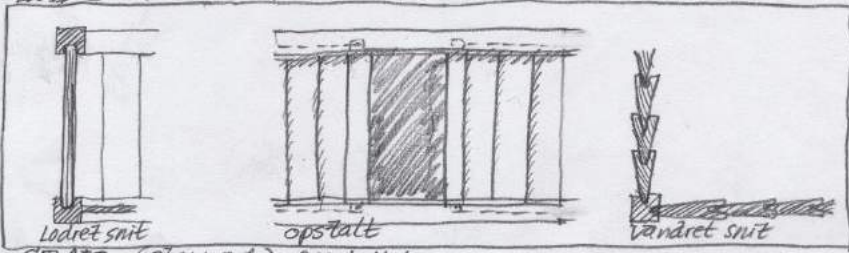
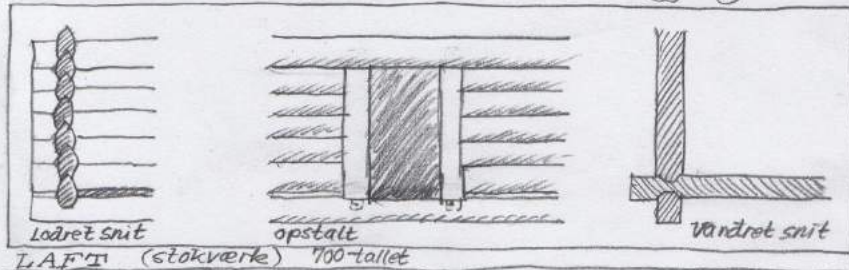

Vendreværk

Adope

YDERVÆGSKONSTRUKTIONER i træbygninger

DE 5 NORDISKE TRÆHUSKONSTRUKTIONER

Laft – på dansk: Stokværk - bygget af vandrette tømmerstokke lagt med krydsende hjørner. Benyttes i Norge, Sverige og Finland fra 700-tallet og frem til ca. 1900. Kendes i Mitteleuropa fra yngre stenalder. I Danmark indgår lafteteknikken i Dannevirke fra omkr. 800, men er også benyttet i Grønland fra 1734 – 1870.

Stav – Benyttes i Norge fra omkring 800 og især i stavkirkerne fra 1000-tallet. Ellers især i Vestnorge og i det traditionelle færøske hus frem til ca. 1850.

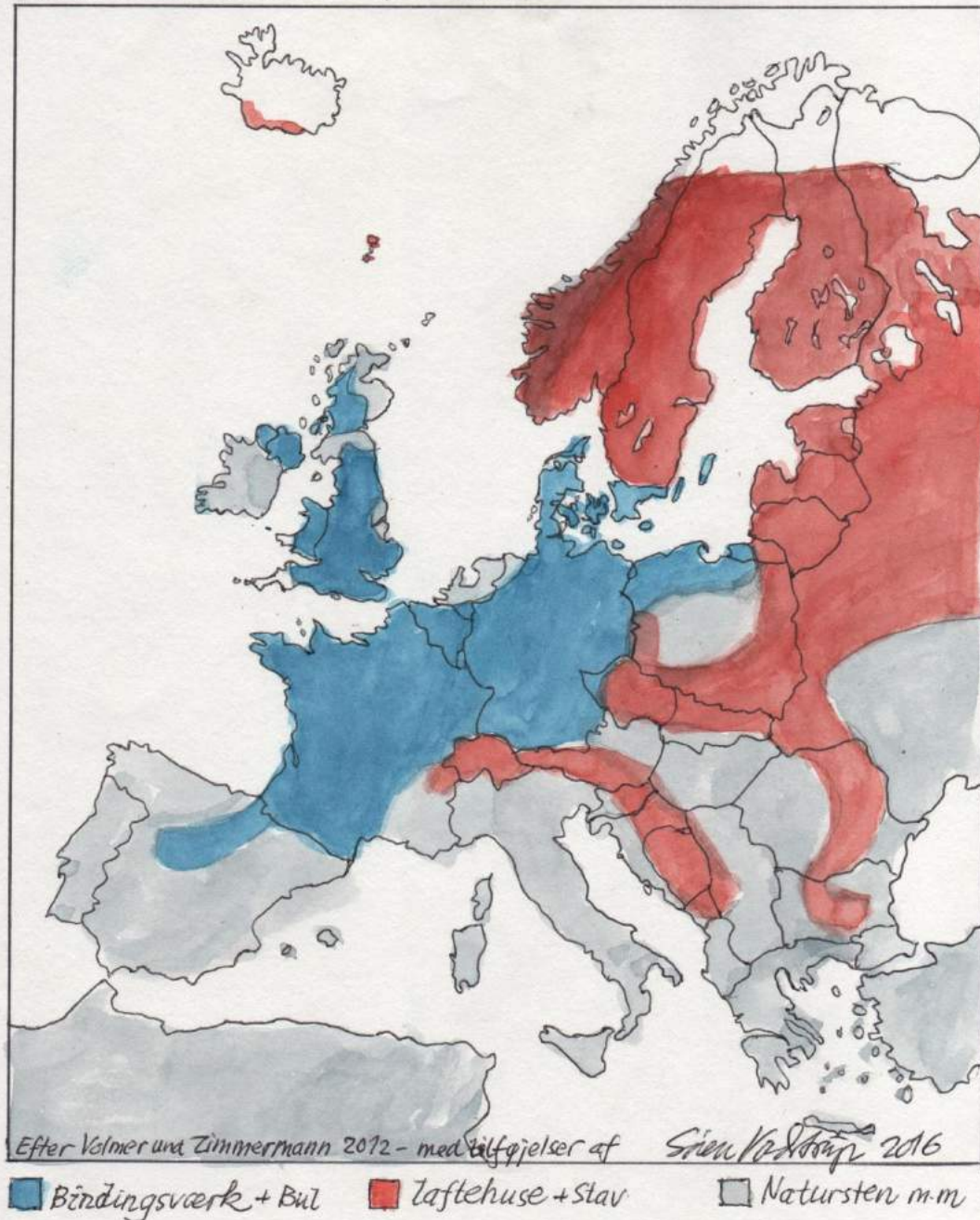
Bul – på svensk skiftesværk – bygget i bindingsværkskonstruktion, hvor tavlene er udfyldt med vandrette, eller sjældnere lodrette, tømmerplanker, sat i en not i siden af bindingsværkstømmeret. Kendes især fra Danmark (Sønderjylland), Sydsverige, Øland og Gotland i perioden 1300 – 1800.

Bindingsværk – på svensk 'korsvirke' - bygget af et system af stolper, løsholter, fodrem og tagrem, der i bybindingsværket er tappet sammen og i landbindingsværket er tappet eller bladet sammen. Benyttes især i Danmark (plus Skåne). Mellem selve bindingsværkstømmeret er der udfyldt med et fletværk af grene, hvorpå der er klinet med ler. Senere er tavlene i bindingsværks-konstruktionen udfyldt med soltørrede lersten eller brændte lersten. Benyttes i Danmark fra 1000-tallet, men konstruktionen er antagelig betydeligt ældre. Bindingsværket slutter som konstruktion i Danmark omkring 1930 – i Sønderjylland 1945.

Rejsværk – svensk/norsk: reisverk – bygget af planker/tømmer i en skiftevis lodret og vandret trækonstruktion, i ældre tid udfyldt med planker, tætnet med tagpap og beklædt udvendigt og indvendigt med brædder med fer og not. Konstruktionen kendes fra slutningen af 1800-tallet, hvor den gradvist afløser laftning, da den er hurtigere og billigere at opføre. Rejsværk/reisverk er i dag i modereret form den fremherskende konstruktion til træhuse i hele Norden, idet sømbeslag og skruer har afløst de ældre træsamlinger.

TRÆBYGNINGER I EUROPA

I Europa fletter bindingsværk- og bul-konstruktioner sig fuldstændigt sammen med huse med stav- og lafte-konstruktioner - som det ses af dette kort.

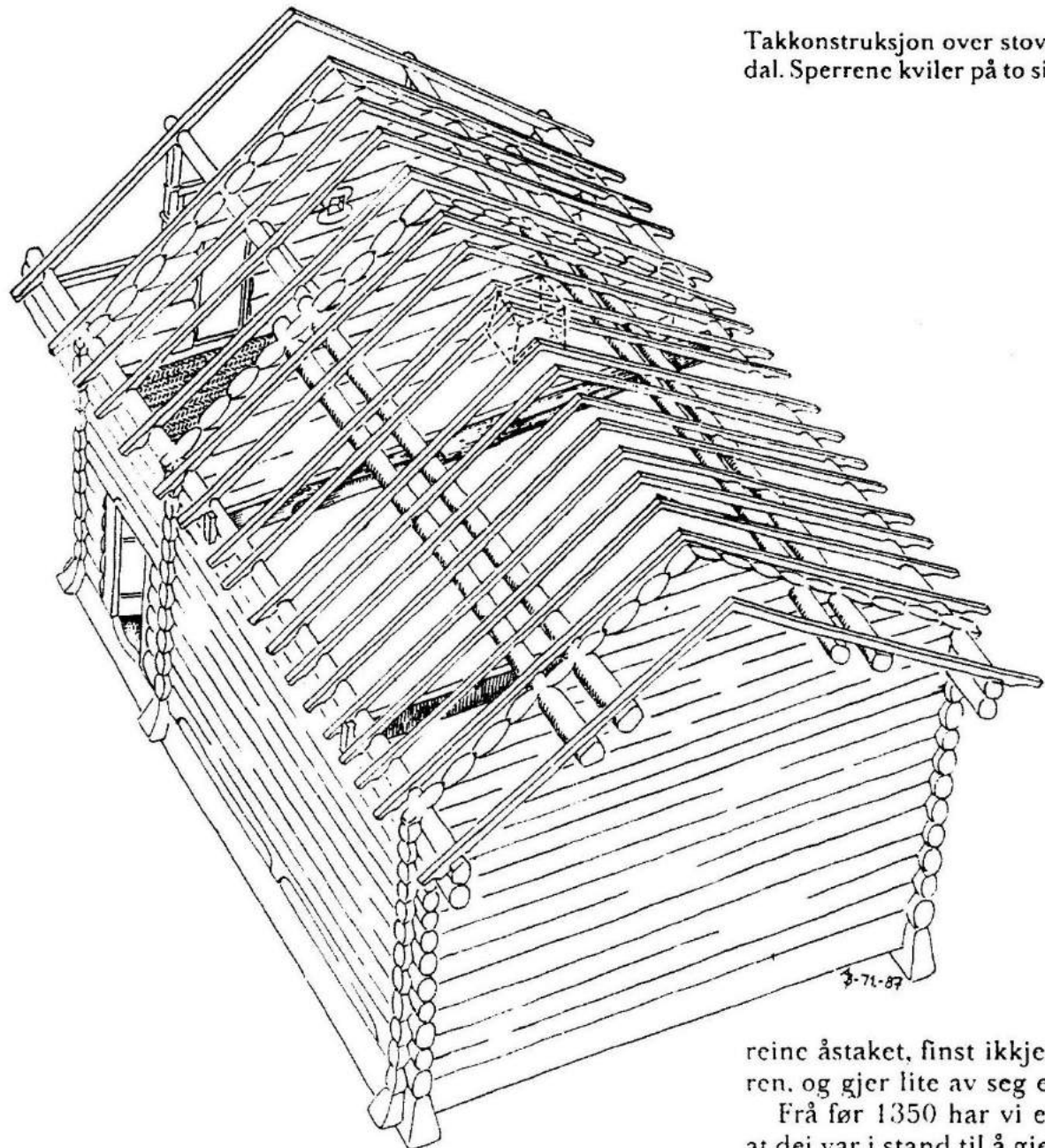
Baggrunden for de forskellige byggemåder er bl.a. de træarter, der findes i de forskellige områder:

England, Frankrig, Nederlandene, Tyskland og Danmark + Skåne:
Løvtræ, bl.a. eg

Norge, Sverige, Finland, Baltikum samt Schweiz, Østrig og Czeckiet og Slovakiet m.fl. : Nåltræ, især fyr og gran

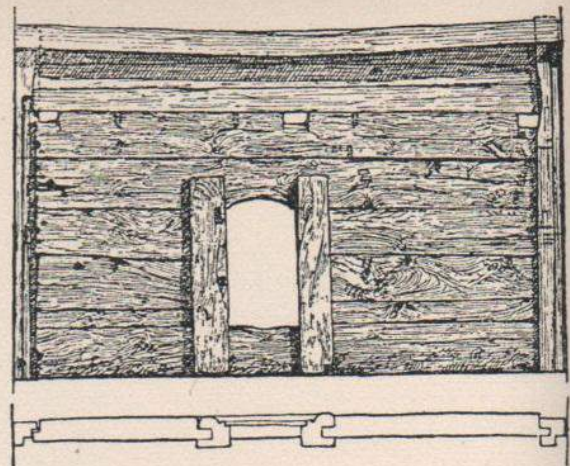

HUSET FRÅ NEDST TIL ØVST

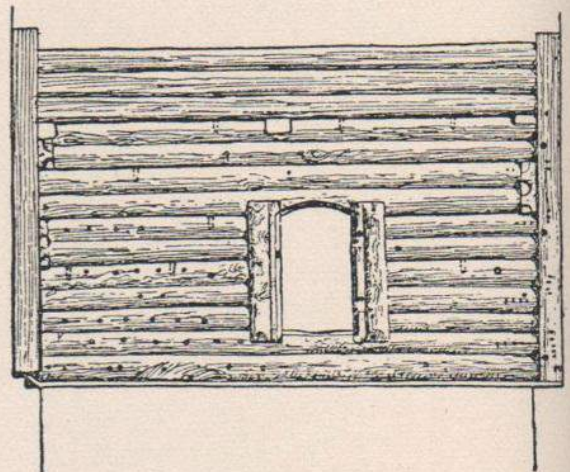

Takkonstruksjon over stova
dal. Sperrene kviler på to sic

reine åstaket, finst ikkje i
ren, og gjer lite av seg el
Frå før 1350 har vi el
at dei var i stand til å gjer

a

b

Fig. 22. Bulhusvæg, nu Skillerum
Gaasetaarnet i Vordingborg. (Efter Clem
mensen). a: Inderside, vandret Snit
b: Yderside, lodret Snit. (Gengivet
Maalforhold 1:100).

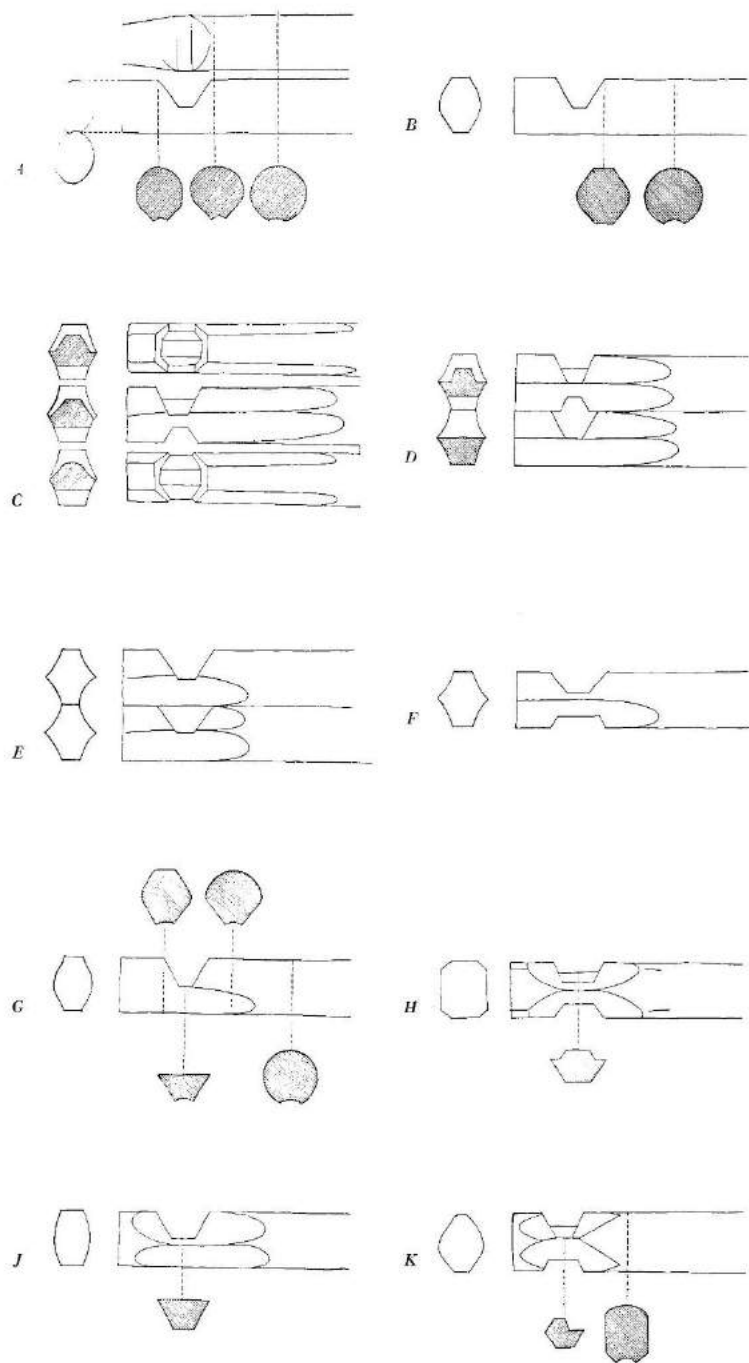

Fig. 31. Svenske Knudetyper. A: o. 1100, Mora, B: o. 1300 Mora C—D: Bergslagsknud, o. 1400, E—F: Mora, Forenhänger af Bergslagsknuden 1400—1500, G: o. 1500, Mora H: o. 1700—1800, Dalarna, J 1710, Mora, K: Dalarna, o. 1650. (Efter Boetius).

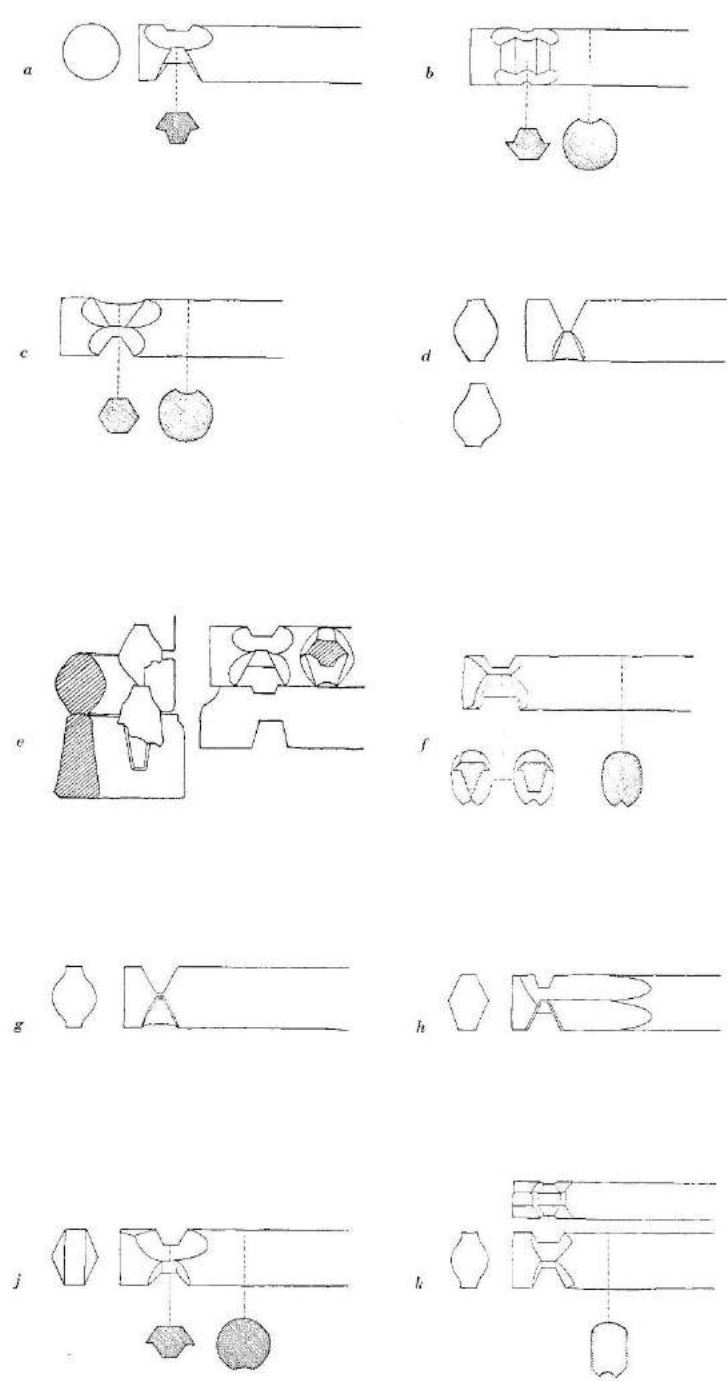

Fig. 32. Norske Knudetyper. a: o. 1100—1200, b: ældre Middelalder, c: Middelalder, d: Middelalder, Foss, e: 1600—1700, Bjelstad, f: Middelalder o. 1400, g: Gotik, Telemarken, h: o. 1600, i: o. 1600—første Halvdel af 1700, k: Rokoko-knude, Gudbrandsdalen. (Efter Boetius).

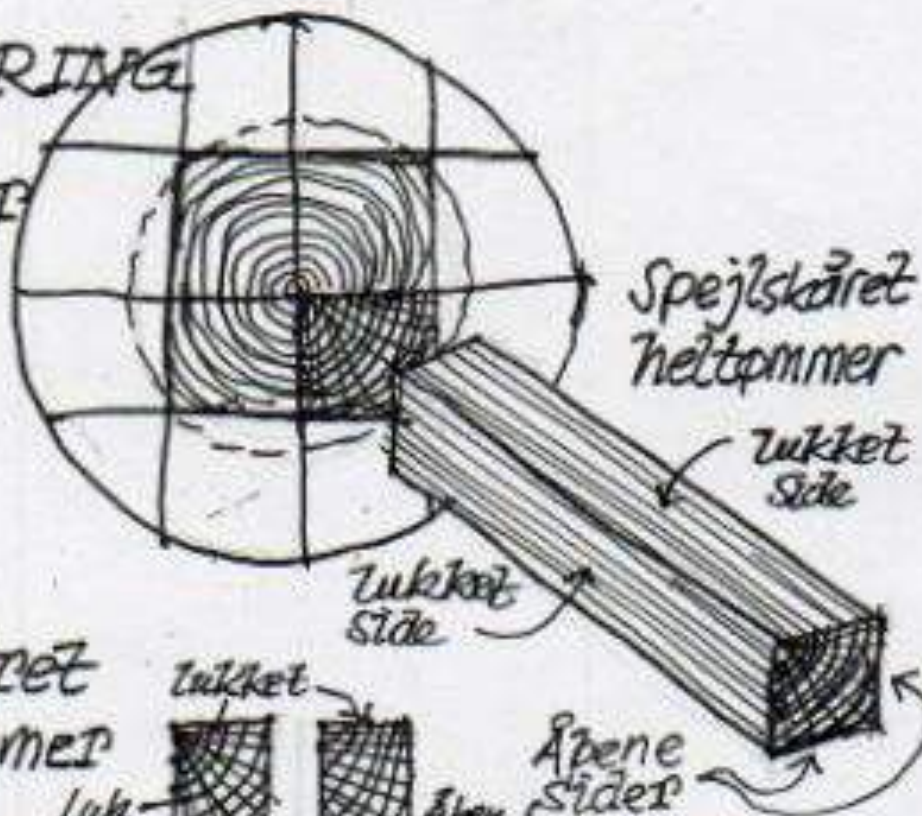

OPSKÆRNING
af
Tømmer

Spejlskåret
halvtømmer

lukket
side

lukket
side

Spejlskåret
halvtømmer

lukket

Åbne
sider

Rigtigt:
oversiden er
lukket.

Lukket

Åben

Åben

Forkeert:

Åben

Åben

Må ikke
anvendes til
træterasser!

En vandret
overside på
hel- eller
halvtømmer
skal altid
være lukket.

Åben © Søren Vedstrøm 07

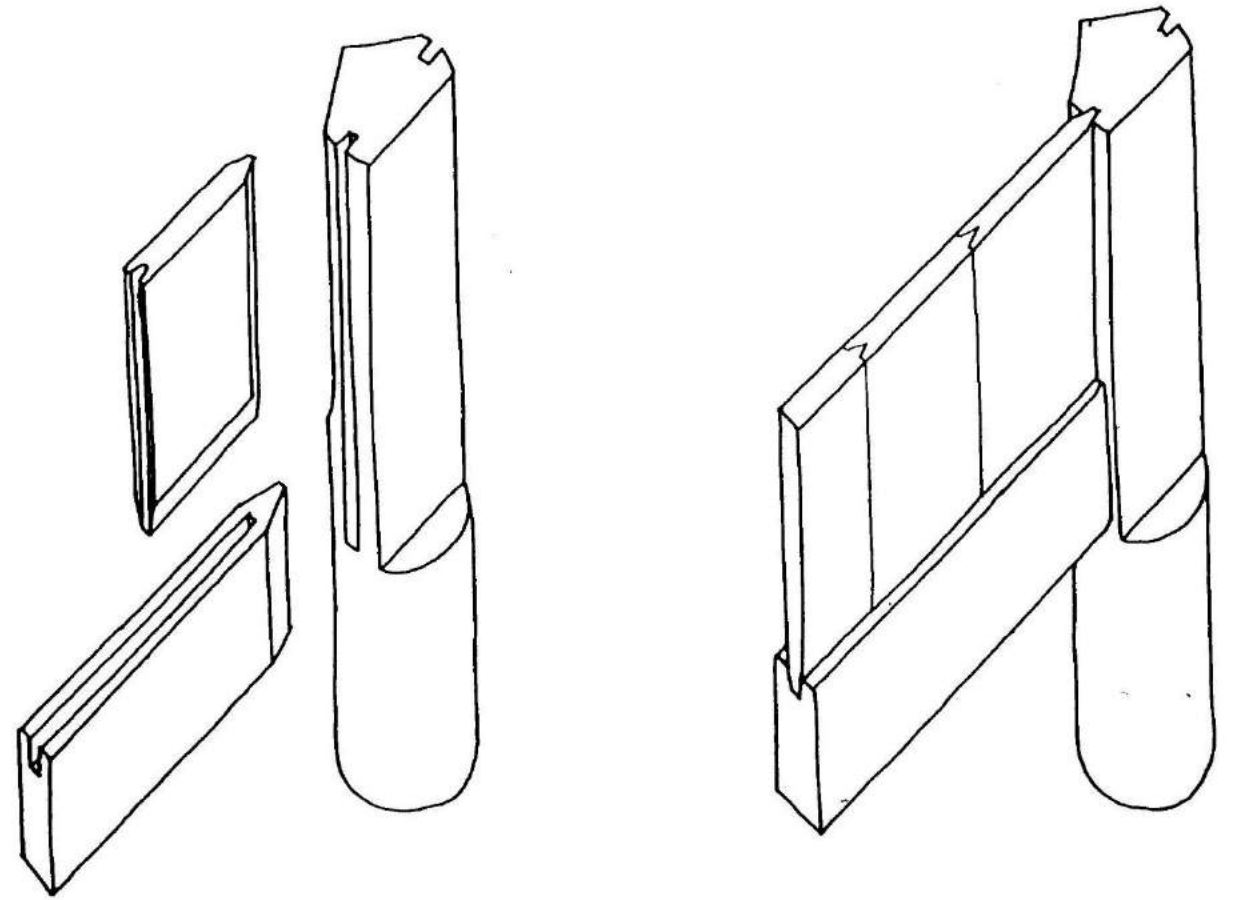
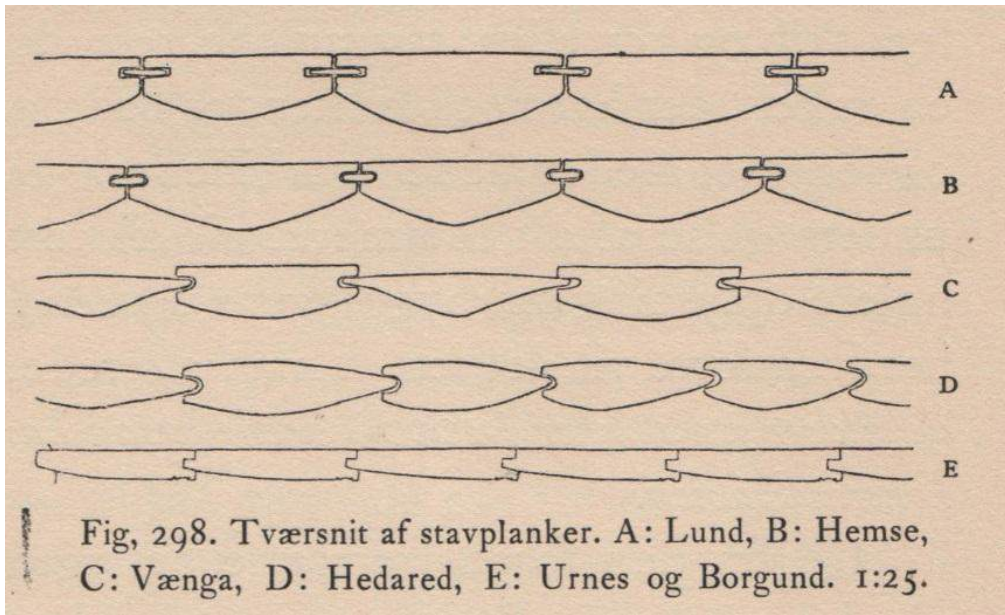

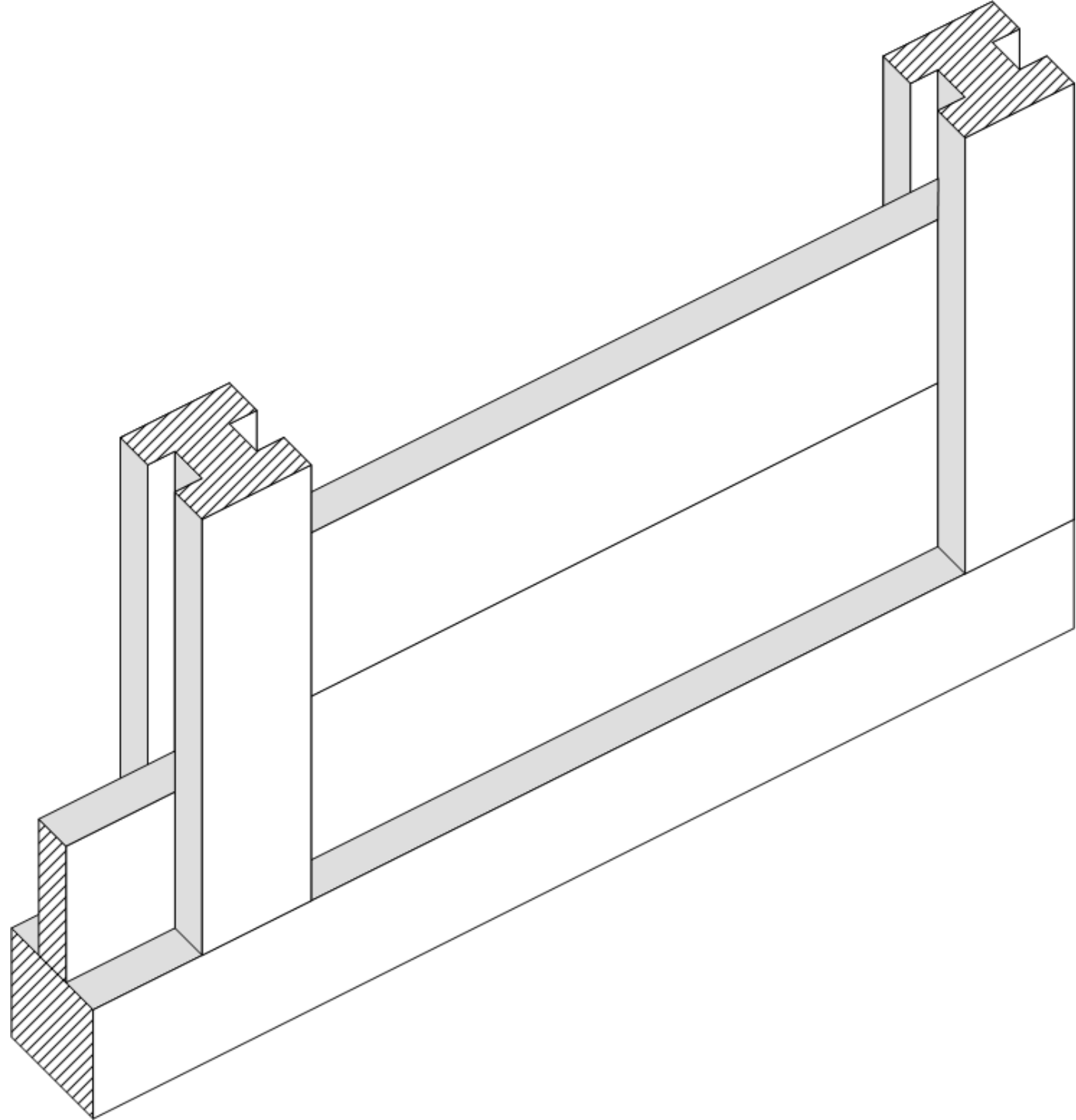
Fig. 4. Vegg fra stavbygg i borgen Husterknupp.
 Wall from building in stave technique at Husterknupp castle.

Bulladen i Tyrstrup ca. 1690

Ubehandlet egetræ (spejlskåret) i 350 år,
Bindingsværk i 300-400 år,

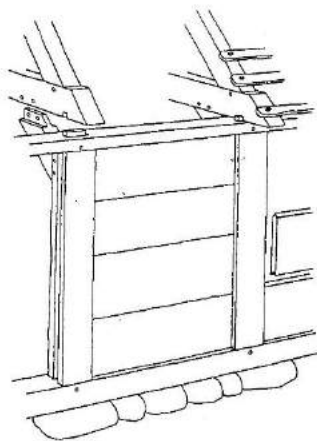

Fig. 27. Principkitse for bulkonstruktion. Indskårne årstal i danske bülhuse spænder over perioden 1605-1816. De svære stolper giver umiddelbart en fornemmelse af ælde. En vis bredde er dog nødvendig, da der skal være nok til plankerne i begge sider af stolperne.

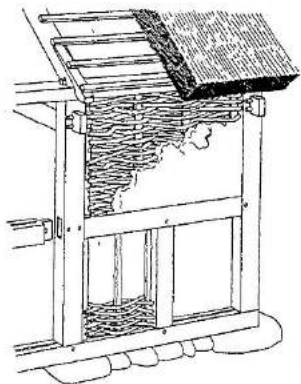

Fig. 28. Principkitse for ældre bindingsværk. Bjælkerne er tappet gennem stolperne. Tavlene er udfyldt med terklining på fletværk.

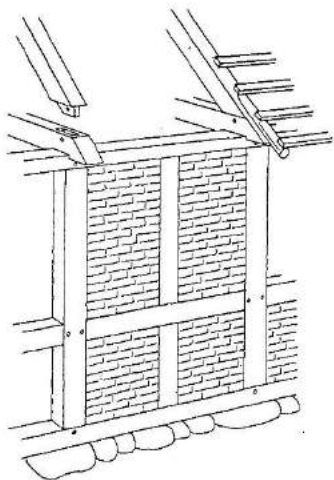
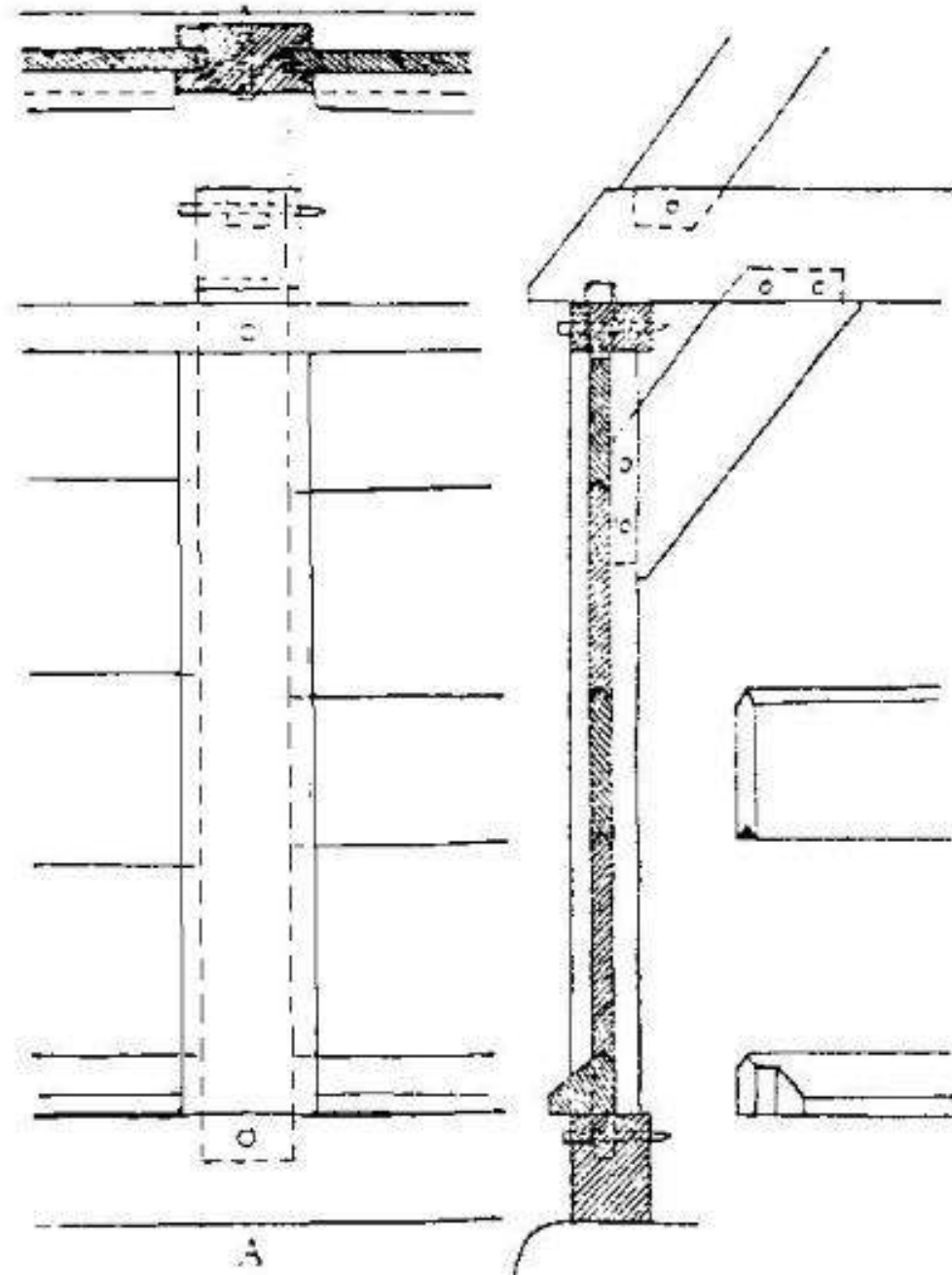
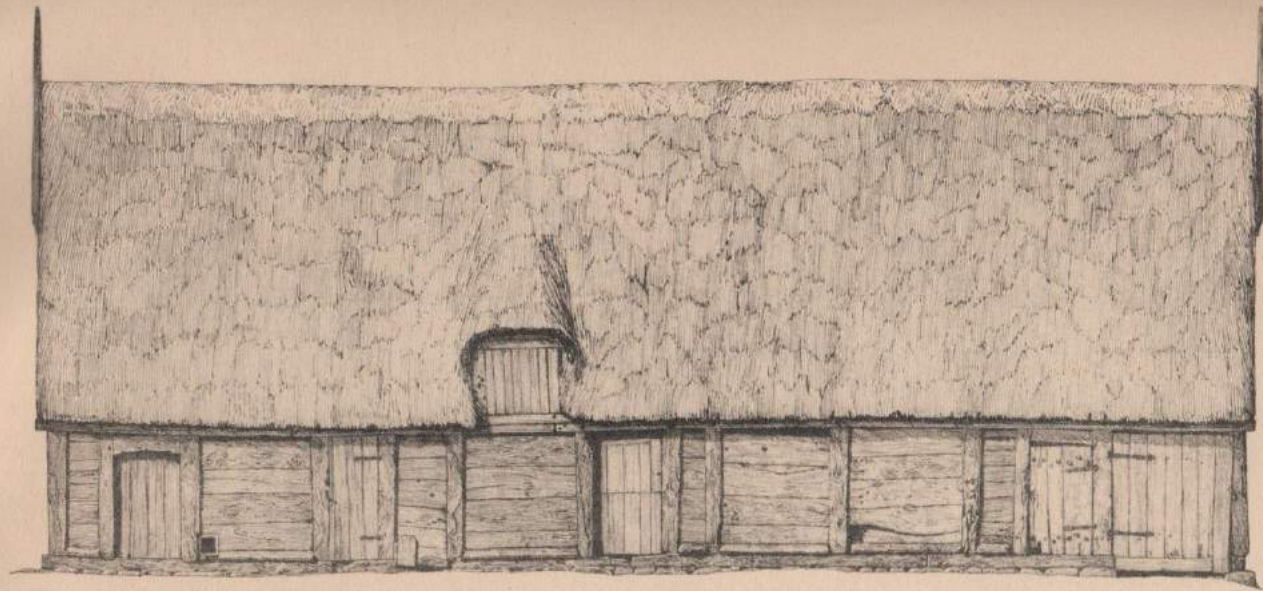

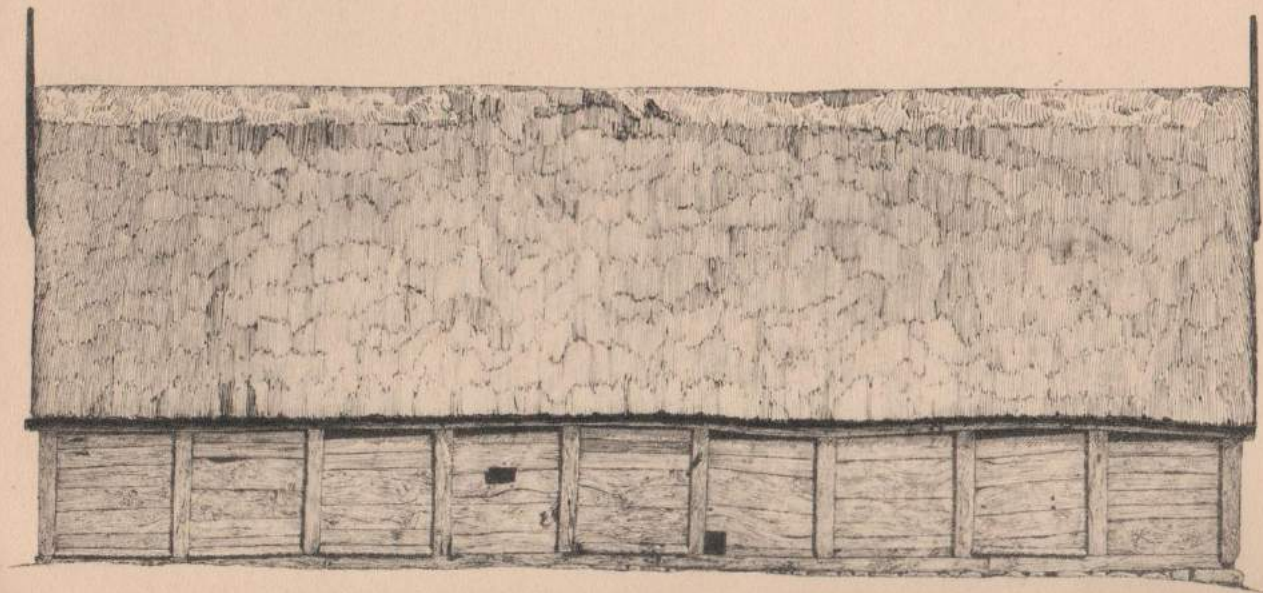
Fig. 29. Principkitse for yngre bindingsværk. Tømmeret er højt og spinkelt. Bjælkerne er lagt oven på remmen. Tavlene er udfyldt med mursten.

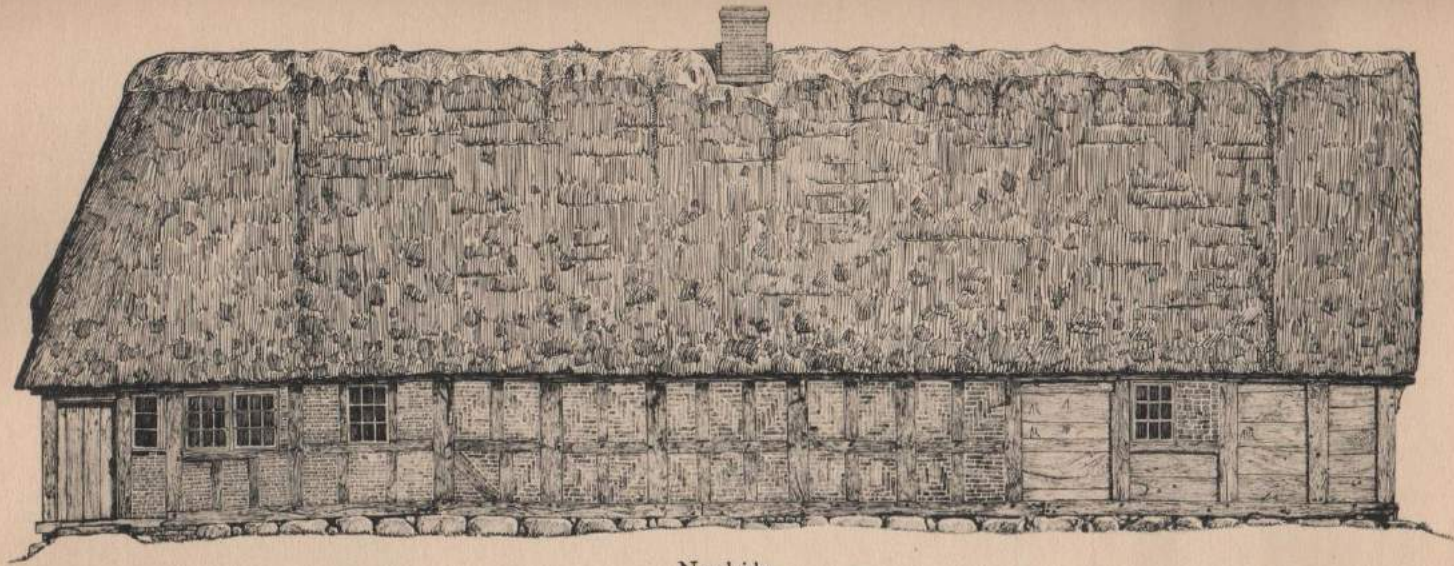

Østside.

Vestside.

Nordside.

Sydside.

Bindingsværk

Frem til ca. 1800 var bindingsværk den almindeligste byggemetode i Danmark. Fra 1800 til omkring 1930 blev der stadigvæk bygget huse i bindingsværk, bl.a. i den nationalromantiske stil fra 1890 - 1920, men herefter gik konstruktionen definitivt af mode.

I 1960-erne og 70-erne blev der revet mange bindingsværksbygninger ned i de danske byer, bl.a. i Aalborg, Odense, Aarhus og København. I dag eksisterer der omkring 70.000 bindingsværksbygninger her i landet. Mange byhuse har dog grundmur til gaden og bindingsværk til gården.

Flødstrup præstegård
på Fyn

opf 1892

Bindingsværk med lertavl

Substituting art by AKE JOHNSON, WINTER 2007

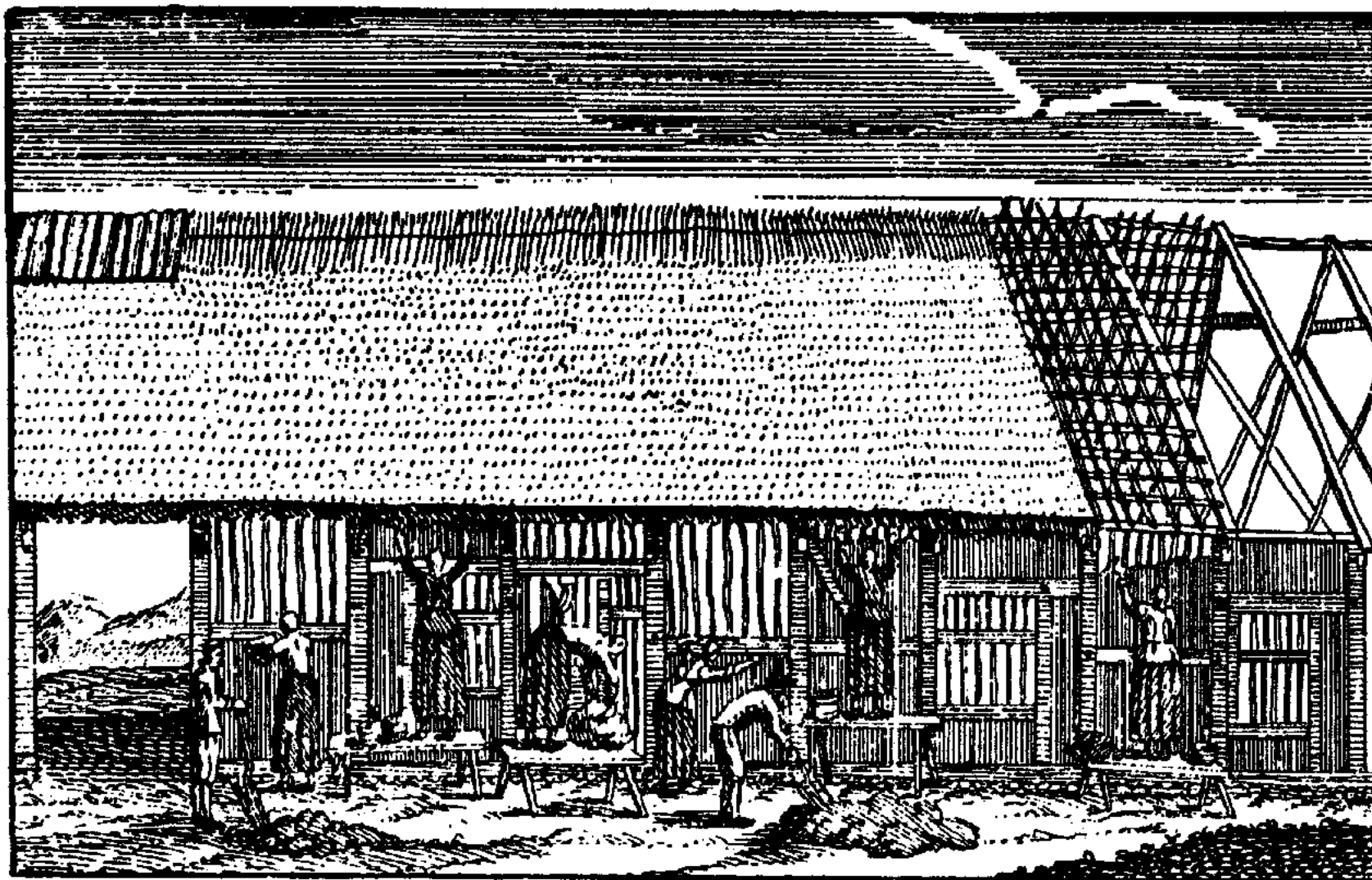

Carl von Linné: Resa i Skaane, 1735

Lerklining af tavl, august 2013

Klinegilde

Det japanske hus

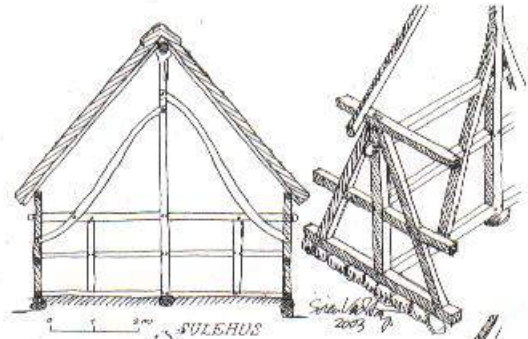

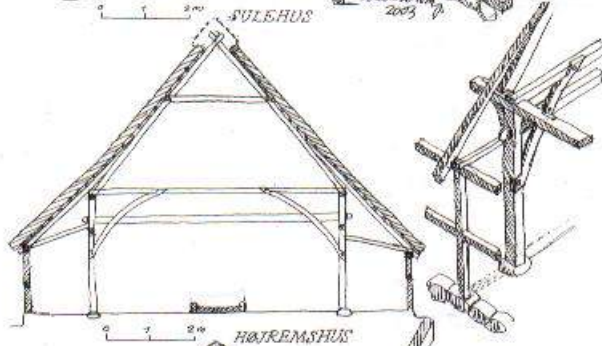

Bindingsværks- konstruktioner

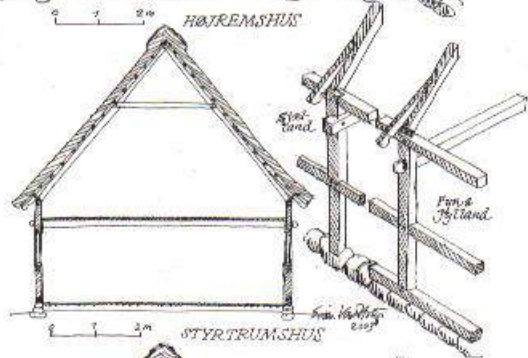

DANSKE LANDHUSE 1600 - 1850

SULEHUS

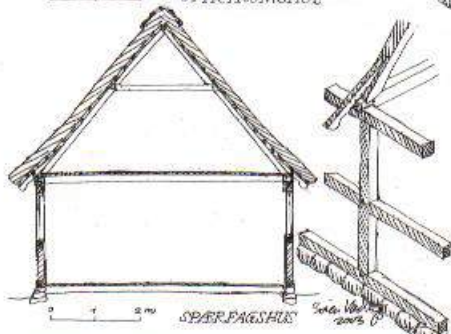

HØJREMSHUS

STYRTRUMSHUS

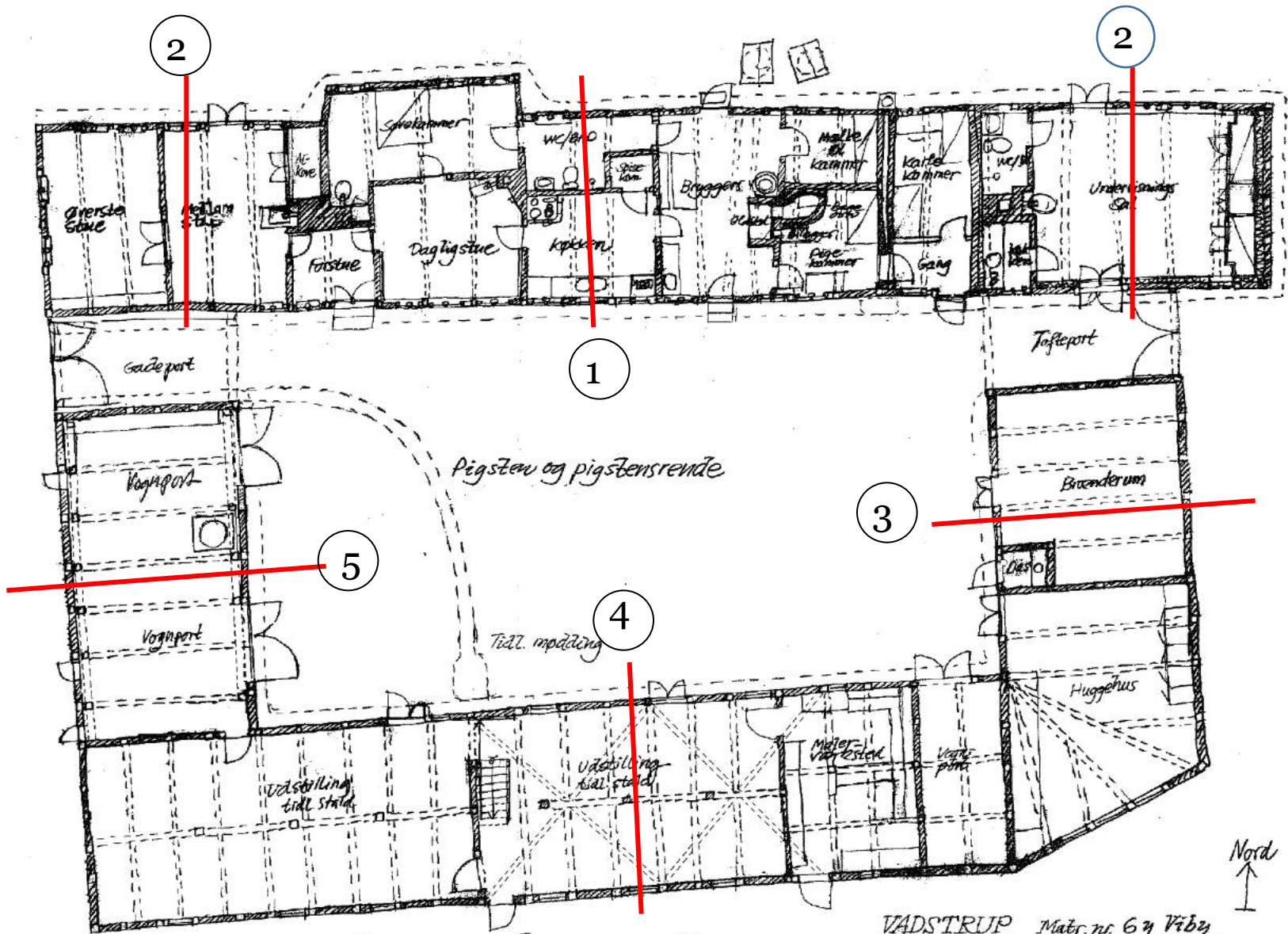
Sjællandsk/lolland-falstersk og Fynsk/jysk
type

SPÆRFAGSHUS

Ca. 1800 - 1850

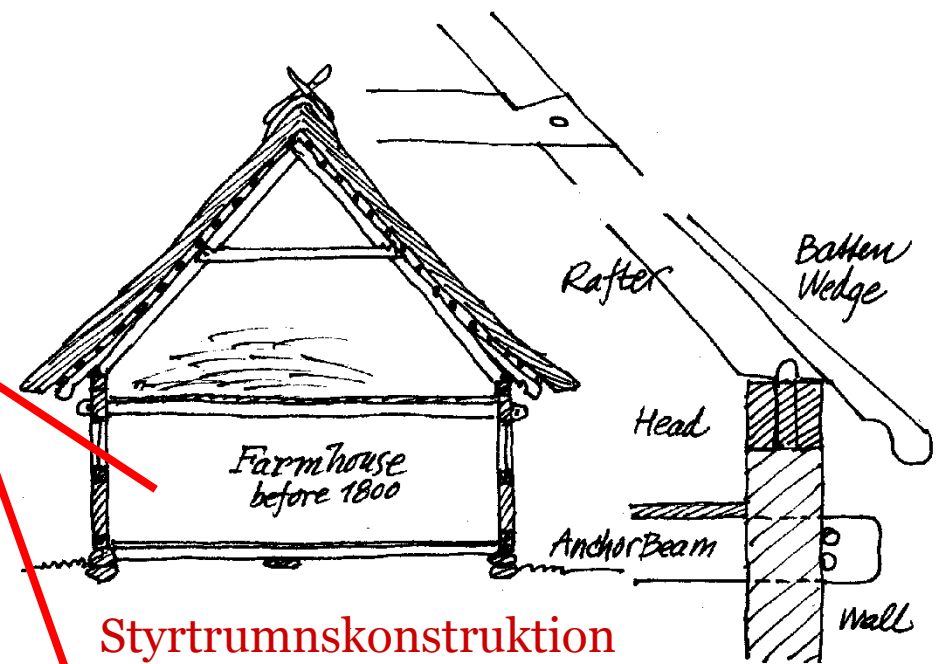
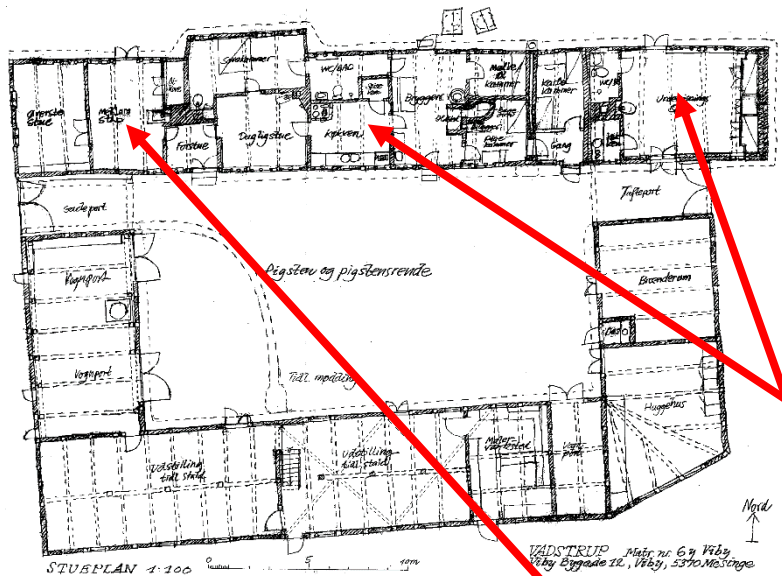

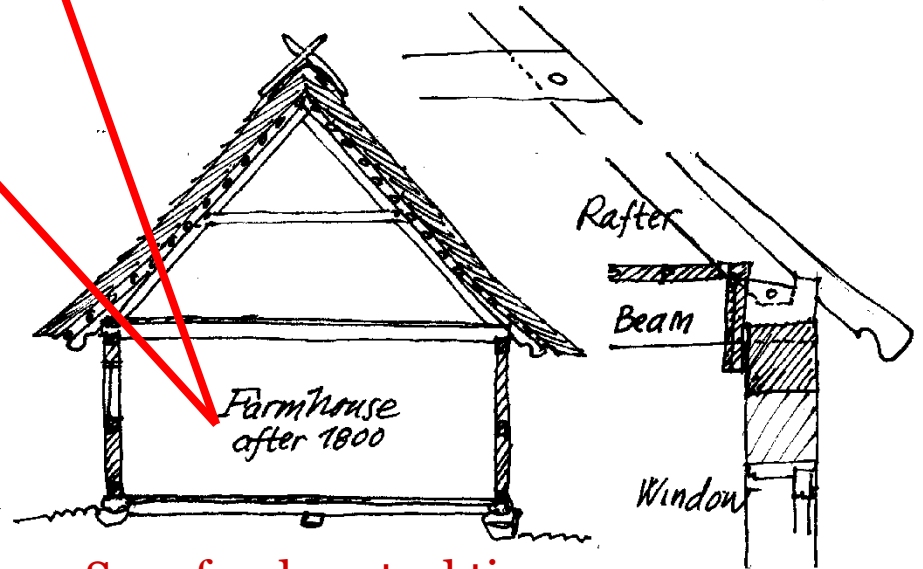
STUEPLAN 1:100

VADSTRUP Matr. nr. 67 Viby
 Viby Bygade 12, Viby, 5370 Mønsinge

Styrtrumnskonstruktion

Spærfagskonstruktion

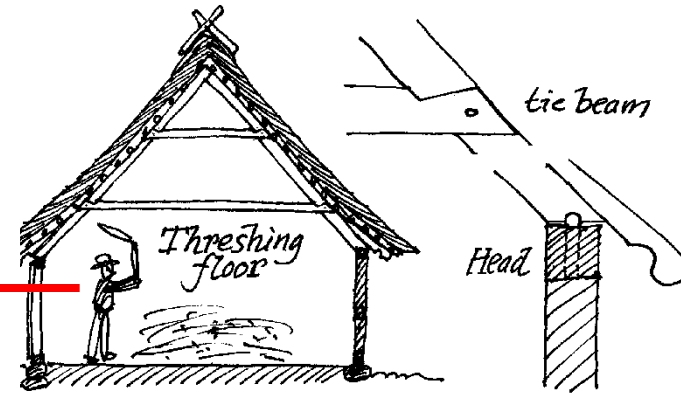
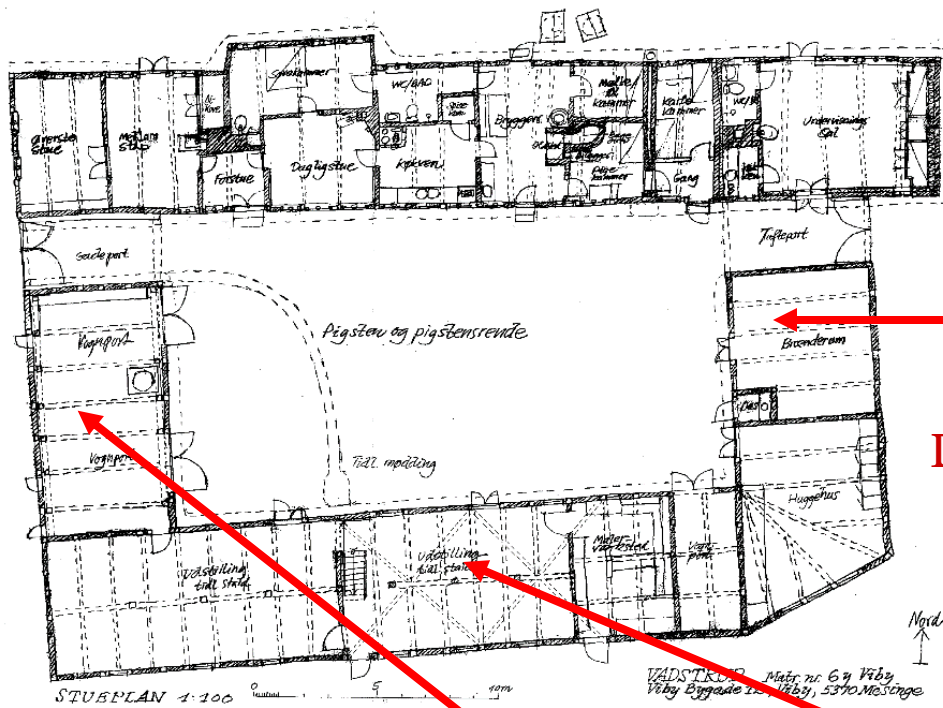
Styrtrumnskonstruktionen

1650'erne – ca. 1800

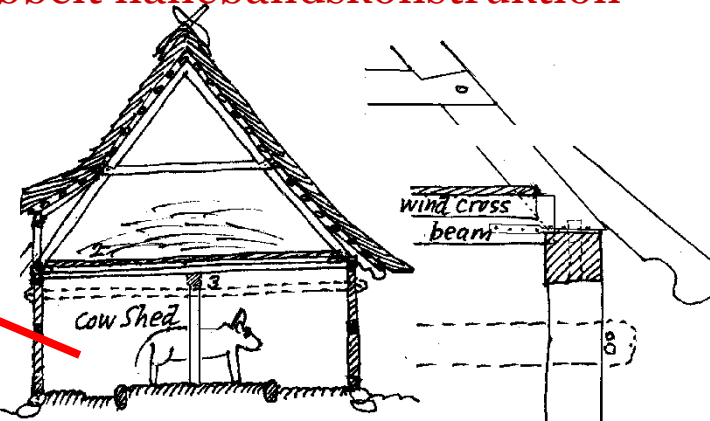
Spærfagskonstruktionen

Ca. 1800 - 1930

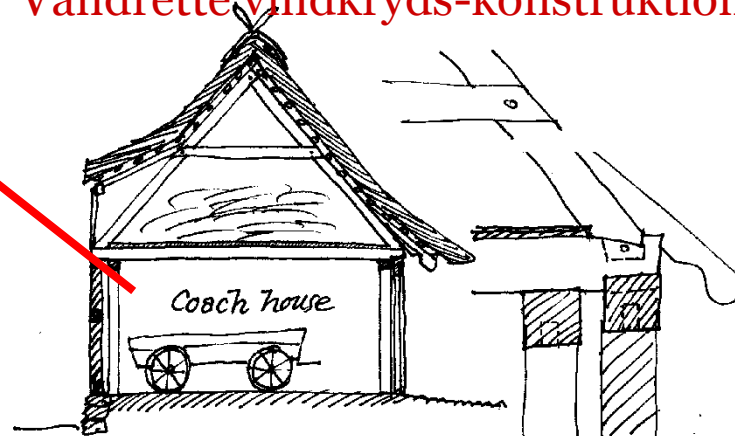

Dobbelt hanebåndskonstruktion

Vandrette vindkryds-konstruktion

Dobbelt underslags-konstruktion

Bindingsværks-samlinger

BLADSAMLINGER (Halvt-i-halvt)

til bindingsværk

T-blad
med lige bund

Svalehaleblad
(Lige eller skråt)

Hjørneblad

Lige
hjørneblad

Hjørnekamblad

Dobbelt skråt
hjørneblad

Krydsblad
(med lige bund)

Vinkelblad

Lige blad
med slids
tap

Skrå
hageblad

Lige
blad

Skrå
forkilet
hageblad

© Søren Vindstrup

18. maj 2011

KAMSAMLINGER (1/3-i-1/3)

Kæmmede, skrammede, glammede samlinger

Enkelt
kam

T-kæmring
- skramring
- glammede

Dobbelt
kam

Sper

Svalehale
kam

Kæmmede sperende
over gennemstukket
stolpetap

TAPSAMLINGER (1/3-i-1/3)

til bindingsværk

Lige
tap

Dobbelt
tapsamling

Lodret

Skrå
tap

Gennem-
stukket
tap

Vandret

med
bryst

Skrå
tapsamling

© Søren Vindstrup 18. maj 2011

Viby
Bygade 12
6 samlinger

BLADSAMLINGER (Halvt-i-halvt)
 til bindingsværk

T-blad
 med lige bund

Svalehaleblad
 (Lige eller skråt)

Hjørneblad

Lige hjørneblad

Hjørnekamblad

Dobbelt skråt hjørneblad

Krydsblad
 (med lige bund)

Vinkelblad

Lige blad med studs

Skråt hageblad

Lige blad

Skråt forkiølet hageblad

© Søren Vindstrup 18. maj 2011

KAMSAMLINGER (1/3-i-1/3)
 kæmmede, skæmmede, glæmmede samlinger

Enkelt kam

Dobbelt kam

Sper

Svalehale kam

Kæmmede sperende over gennemstukket stolpetap

TAPSAMLINGER (1/3-i-1/3)
 til bindingsværk

Lige tap

Dobbelt tapsamling

Lodret

Skrå tap

Straffet tap

Gennemstukket tap

Vandret

med bryst

Skrå tapsamling

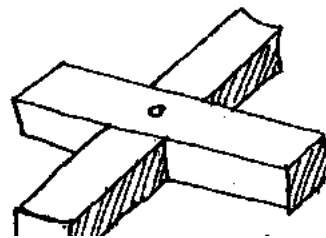
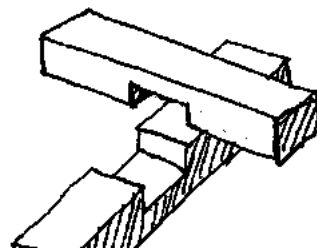
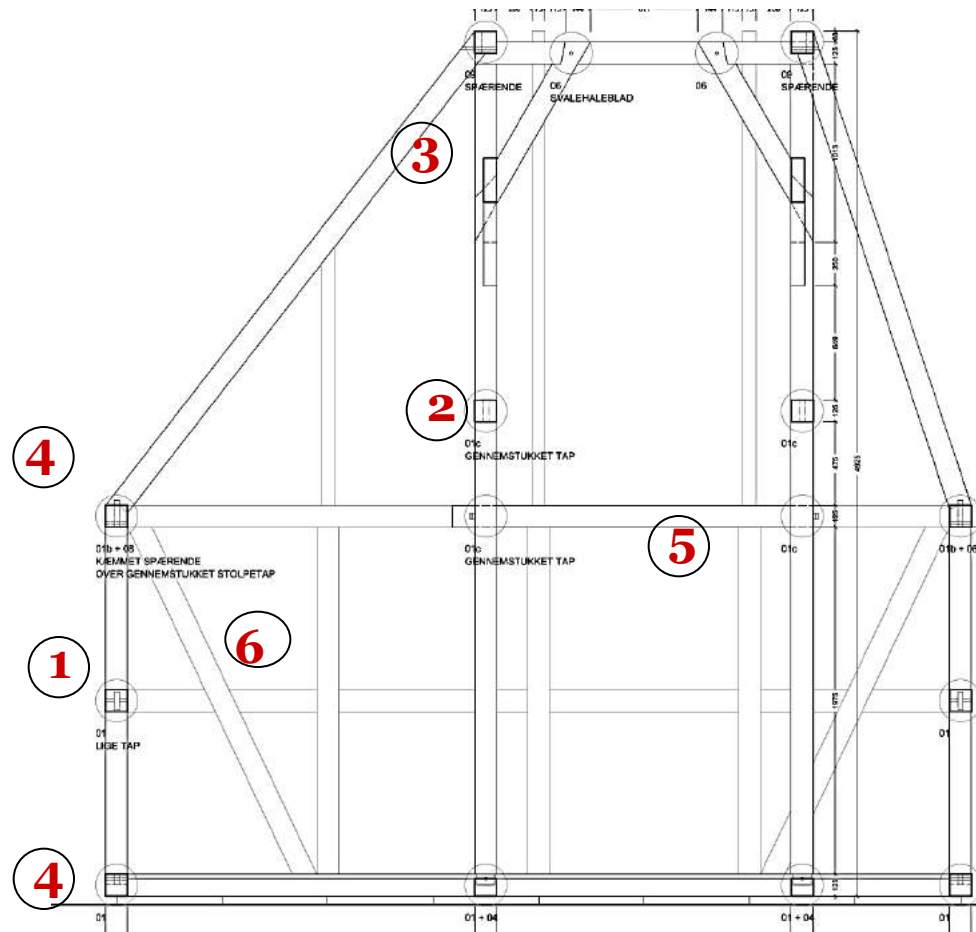
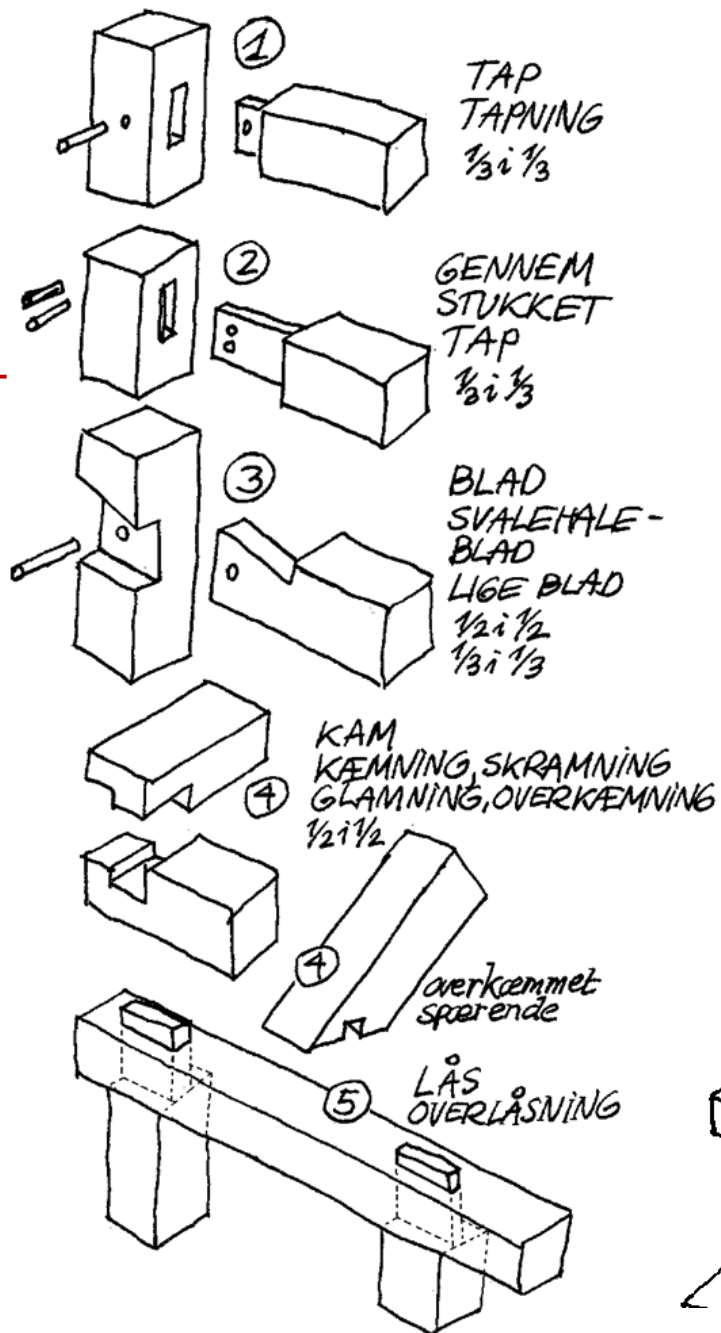
© Søren Vindstrup 18. maj 2011

Kunstakade-
miets
Arkitektskole

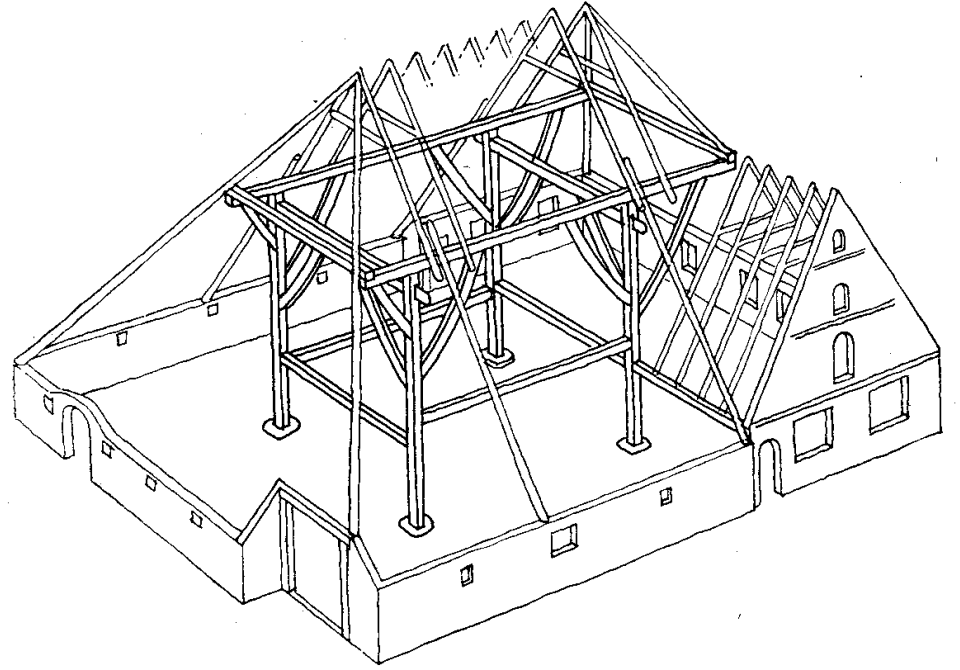
Nyt
bindingsværks-
hus

Projekt
'Haubarg'

⑥

VINKELBLAD og
KRYDSBLAD $\frac{1}{2}$ i $\frac{1}{2}$

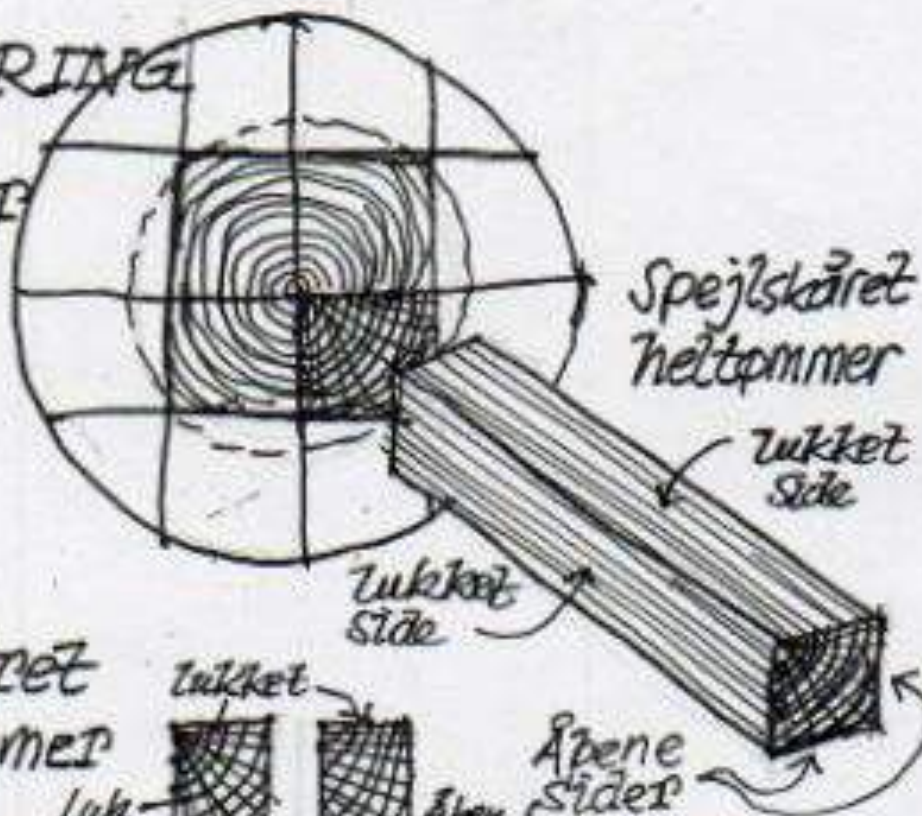

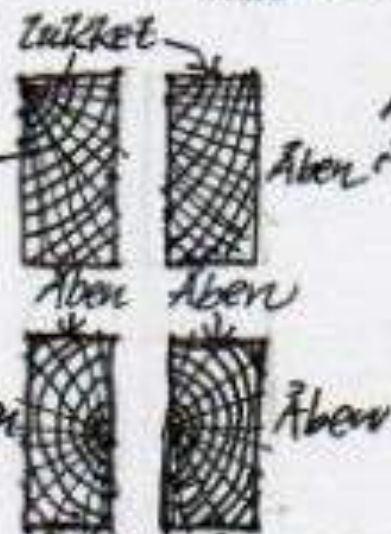
OPSKÆRNING
af
Tommer

Spejlskåret
halvtommer

Rigtigt:
oversiden er
lukket.

Forkert:
Må ikke
anvendes til
træterrasser!

En vandret
overside på
hel- eller
halvtommer
skal altid
være lukket.

© Søren Vedstrøm 07

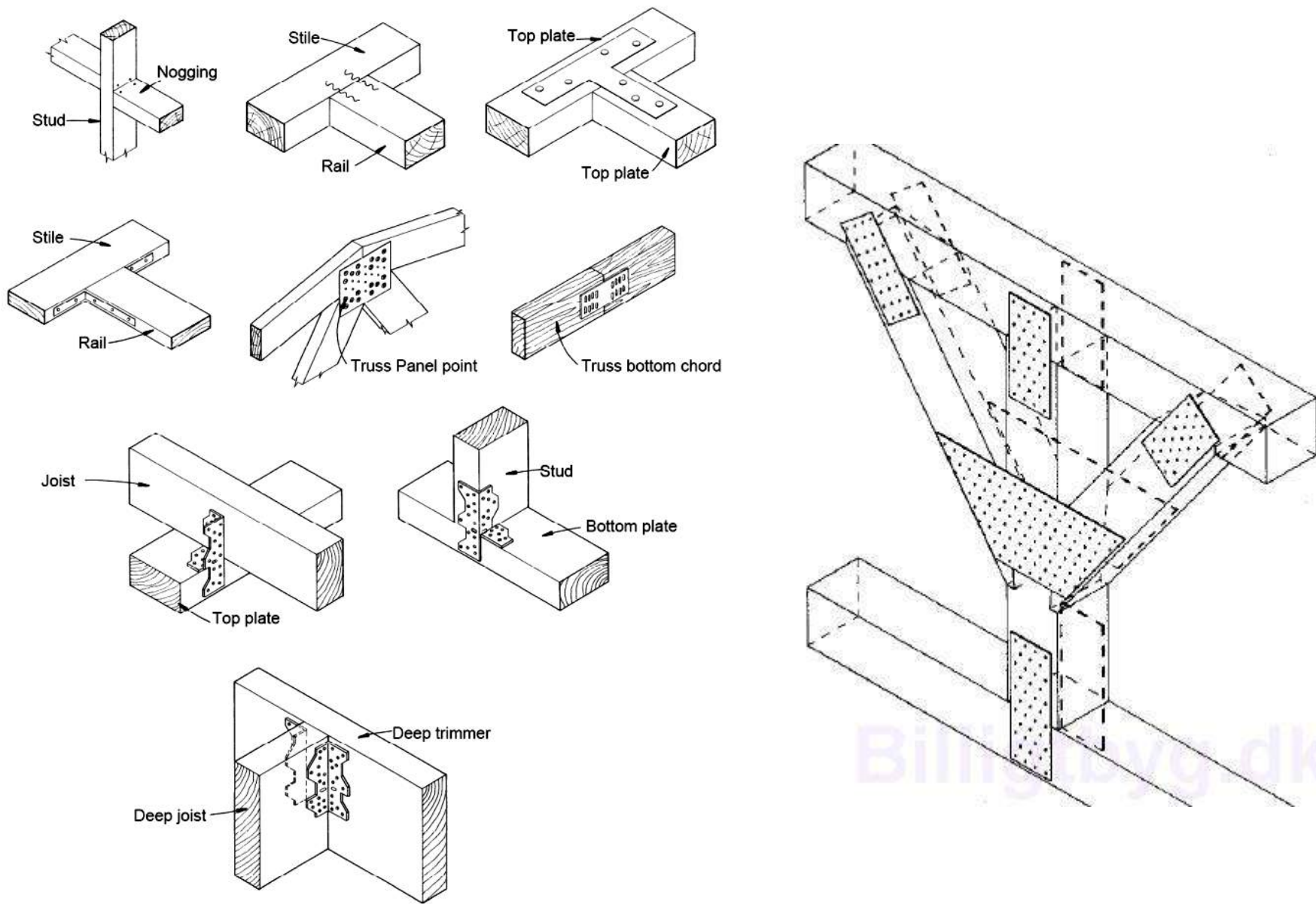

Fig. 84 Common use of Butt joints

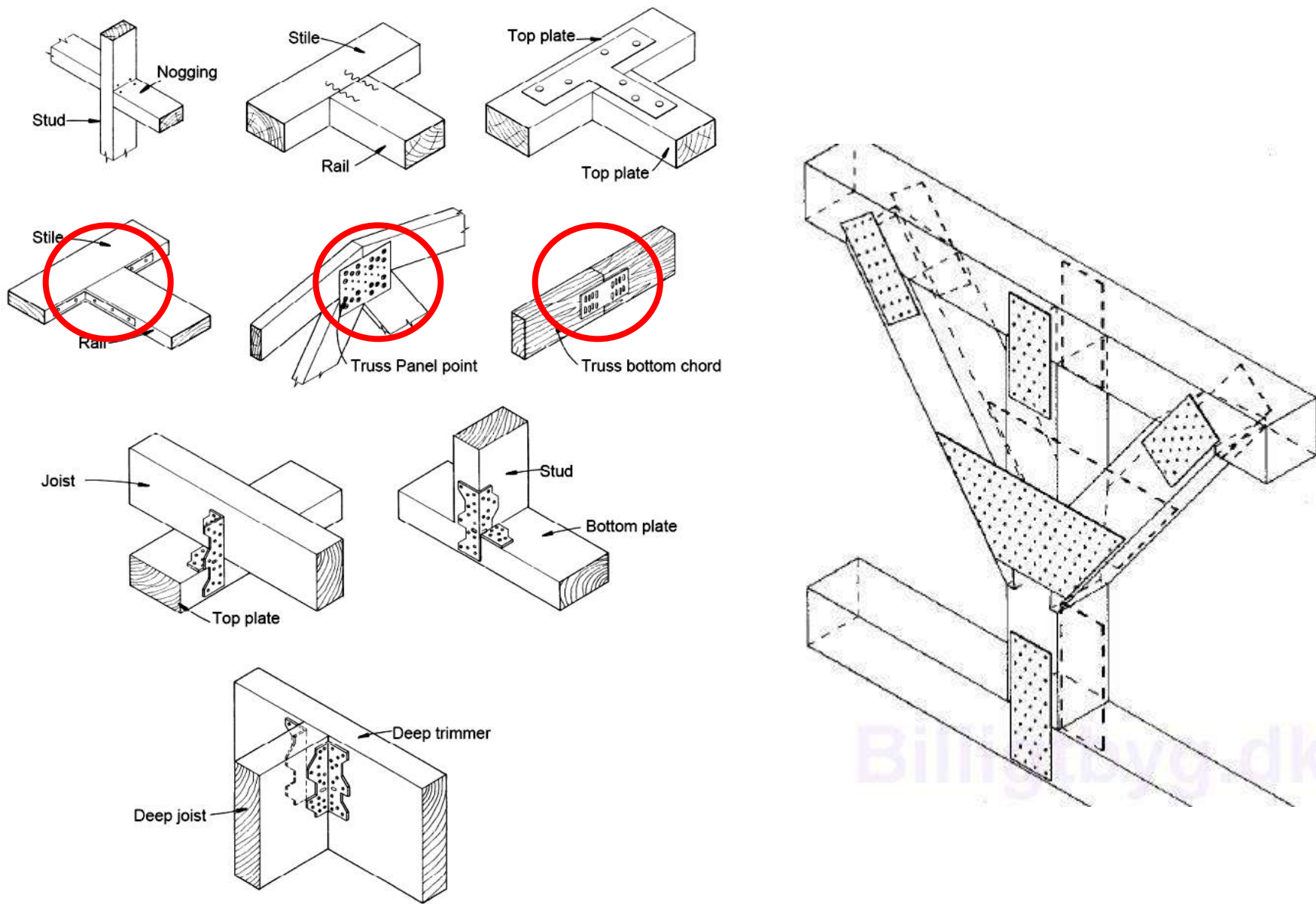
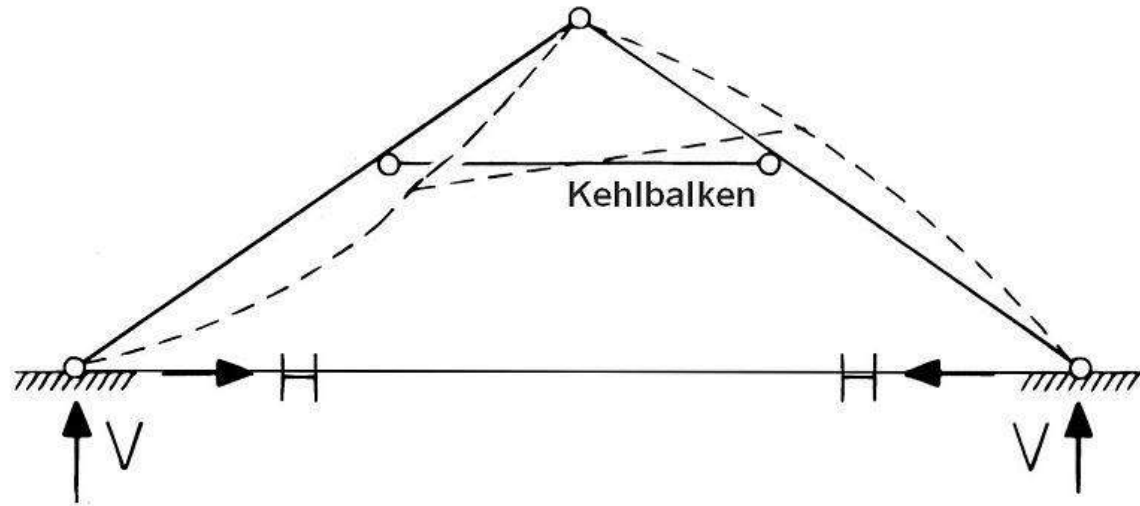
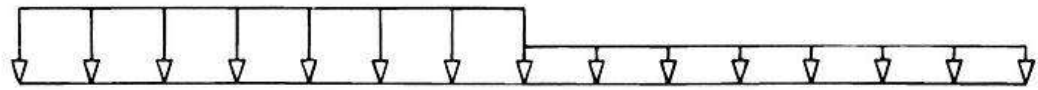
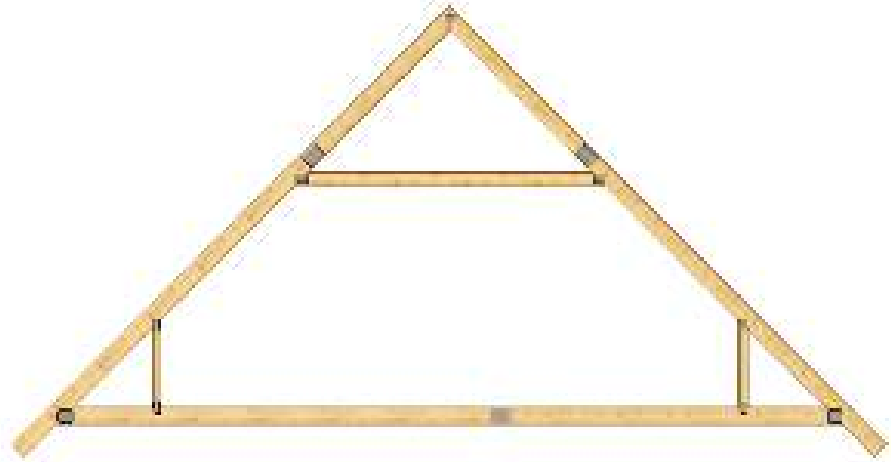

Fig. 84 Common use of Butt joints

Ordet **bindingsværk** kommer af fagudtrykket at "afbinde", som betyder at tildanne og samle en tømmerkonstruktion "på jorden", inden den skilles ad igen, transporteres til byggepladsen, hvor den sammenføjes og rejses til en bygning. Afbindingen foregår på en "afbindings-plads", som tømmerne etablerer ved selve byggepladsen, og hvor hele vægkonstruktioner eller tagkonstruktioner kan oplægges samlet i "afbundet" form. En stor del af tildannelsen af tømmeret sker med en 'bil' og en 'bindøkse'.

Bindingsværket samles med forskellige tømmerblandinger, altid træ med træ - uden jern. Disse tømmerblandinger varierer noget fra landsdel til landsdel, ligesom bindingsværkets konstruktion, dimensionering, valg af træsorter, overfladebehandlinger og farver også varierer fra egn til egn.

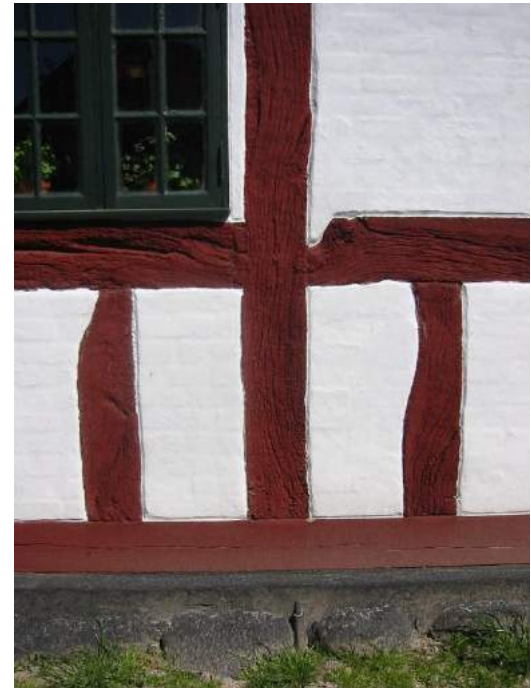
Der findes i dag maskinværktøj, der meget hurtigt og præcist kan udføre taphuller og tapsamlinger

Kædestemmer til taphuller

Tappe-maskine

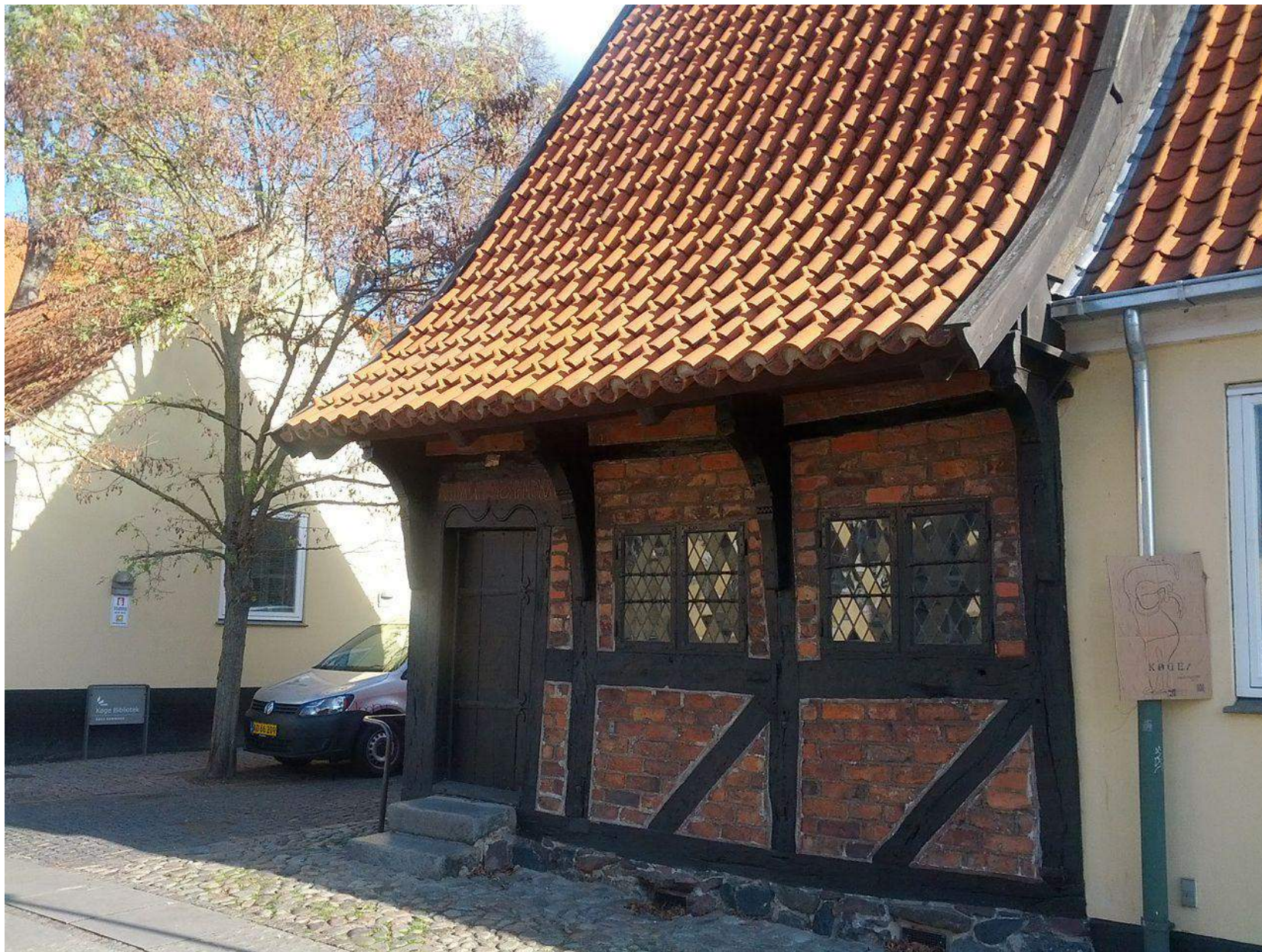

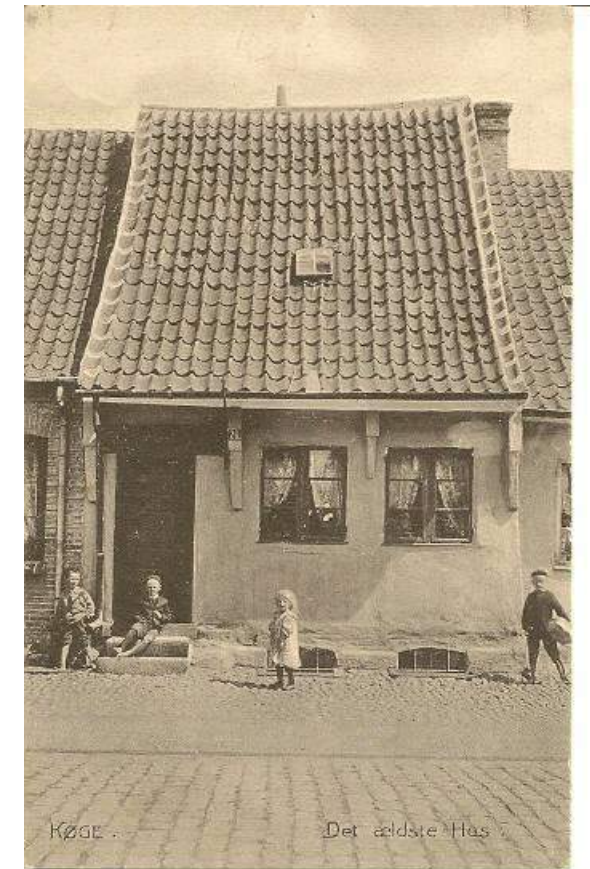

Danmarks ældste bindingsværkshus, Kirkestræde 20 i Køge, opført 1527

Kirkestræde 20 i Køge
Opf 1527

488 år

- Bindingsværk 530 år år

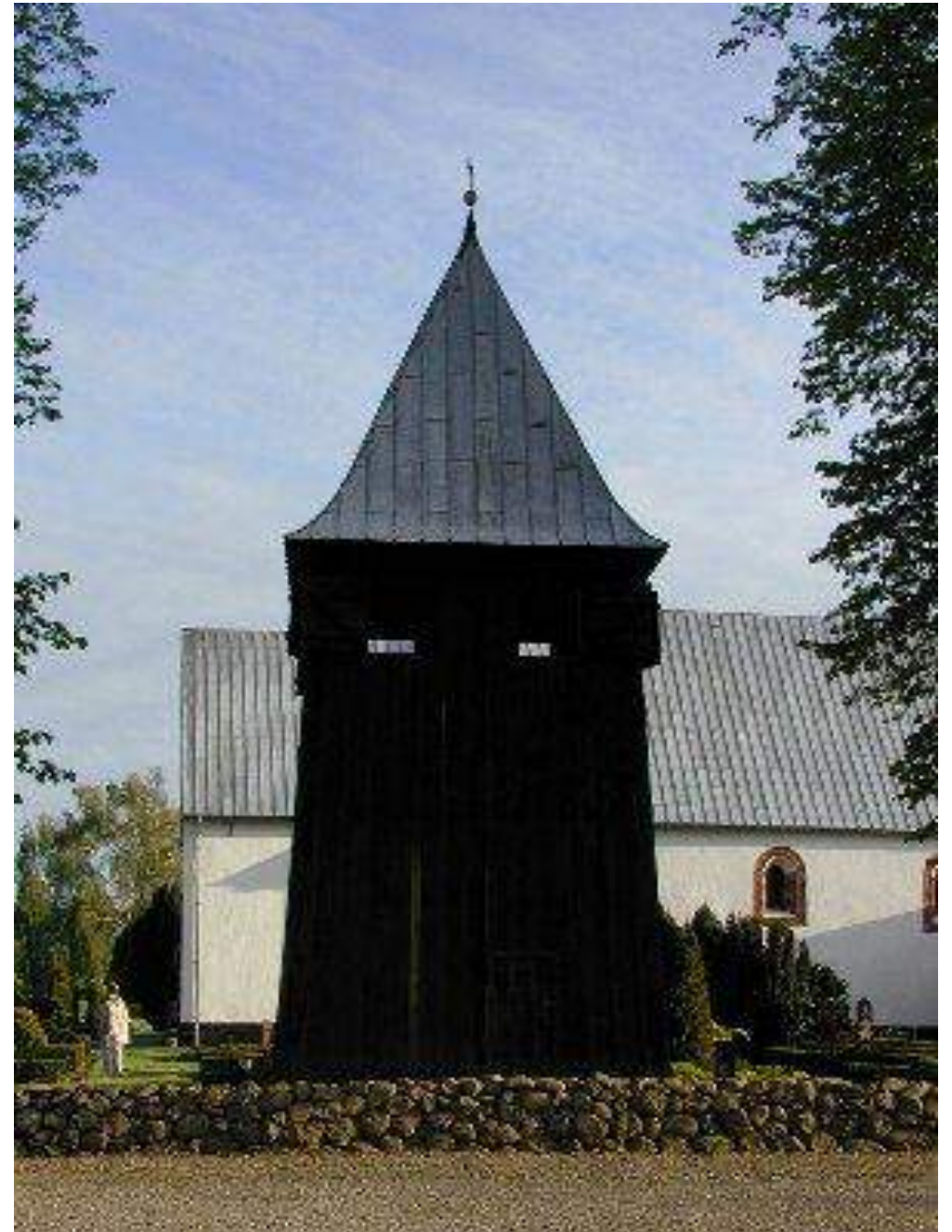

Stransgade 27, Helsingør
opf. 1577

438 år

Udvendigt træ's holdbarhed i Danmark

Middelalderlige klokkestabler (eg) (1350)	665 år
Bindingsværk (eg), Ribe (1490)	525 år
Bindingsværk (eg), Køge (1527)	489 år
Bindingsværk (eg), Helsingør (1577)	439 år
Bullader (eg) (1690-erne)	325 år
Bræddebeklædninger (fyr) Christiansfeld (1770)	245 år

Konklusion:

Træ er fremtidens bæredygtige/hållbare byggemateriale.

Det fremhæves i alle de nordiske lande. Men en række af de materialer, nye træhuse er bygget af, bl.a. giftimprægneret træ, spånplader, gipsplader, sømbeslag, mineraluld, plastikmembraner, plastikmaling samt termo- og energiruder har en katastrofal ringe holdbarhed/hållbarhet. I bedste fald 20-50 år.

Ældre træhuse, herunder danske bindingsværkshuse, der har holdt i 150-200 år, har i denne sammenhæng en meget lang holdbarhed, og praksis viser at de kan bevares, bruges, udvikles og transformeres – og vedligeholdes – med de samme klassiske materialer, som de er bygget med (kernetræ, træsamlinger, træfiberisolering, linoloiemaling og trævinduer med kitfals), så de kan holde i 150-200 år *mere*. De overgår derfor foreløbigt nye træhuse langt i bæredygtighed/hållbarhet.

Hvordan kan moderne træhuse lære af dette, og samtidigt tilpasse sig arkitektonisk til de ældre træhusmiljøer?

Bindingsværk -de ti dødssynder

Forkert

- 1 Portlandcement i mørtel eller puds
- 2 Plastikmaling på tømmer eller tavl
- 3 Stenkulstjære på tømmer
- 4 Gummifugemasser
- 5 Sømbeslag, skruer, søm
- 6 Dampspærrer af plastik
- 7 Tagpap under fodremmen
- 8 Puds hen over bindingsværkstømmeret
- 9 Betonfliser eller asfalt langs huse med stråtag
- 10 Udskiftning af lertavl med brændte mursten

Rigtigt

- Luftkalkmørtel 1:3
- Linoliemaling eller kaseinmaling
- Trætjære eller trætjærefarve
- Tjærekit
- Træsamlinger, tappet og dyvlet sammen
- Ventileret hulrum yderst
- Birkebark eller spejlskåret flade
- Skrå fas ind under tømmerets forkant
- Pigstensbelægning
- Behold lertavl og soltørrede lersten

